CAPITOLUL 4: **CONECTORII PROPOZIȚIILOR RELATIVE**

1. *CUVINTE RELATIVE*

Româna deține un sistem de pronume / adjective / adverbe relative[1], definite (*DSL*, 1997, 409) ca „o clasă de cuvinte care îndeplinesc rolul de conective frastice şi mărci de subordonare, asigurând legarea a două propoziții şi aşezarea celei de-a doua într-o poziție de subordonare, şi care, simultan, funcționează ca substitute, substituind un nominal din subordonată, mai rar, şi unul din regentă."

GA_1, 1966, 161 tratează aceste cuvinte substitute oarecum nediferențiat după tipul de construcție în care sunt ocurente, considerându-le pronume interogativ-relative: *care*, *cine*, *ce*, *cât*, la care se adaugă *cel ce*[2], *ceea ce* şi *de*[3]. Se fac unele observații în legătură cu tipul referentului substituit – *cine* „se referă la persoane" (p. 164), *ce* „se referă la stări, lucruri, acțiuni etc." (p. 165). Nu se precizează tipul referentului în cazul lui *care*.

În lucrarea de față operăm cu un inventar de cuvinte relative[4] organizat în trei microsisteme: pronominal, adjectival şi adverbial. Elementele constitutive ale acestor microsisteme (cu excepția lui *ceea ce* şi *de*) sunt omonime cu cuvintele interogative. Dezambiguizarea se face numai în contextul sintactic: cuvintele relative aparțin unei propoziții subordonate şi sunt întotdeauna substitute ale unui termen din propoziția matrice, pe când cuvintele interogative sunt ocurente în propoziții interogative parțiale (directe sau indirecte) şi nu sunt implicate în nici o relație anaforică din afara propoziției respective. Să se compare (1), unde pronumele relativ e legat referențial de antecedentul *cartea* (1 a), [legătura se conservă şi când antecedentul lipseşte – (1 b)], dar şi de poziția vidă din subordonată, precum şi de cliticul pronominal, cu (2 a), (2 b), unde din lanțul referențial lipsesc verigile externe propoziției:

(1) a. *Ți-am adus cartea*$_i$ [***pe care***$_i$ *mi-ai cerut-o*$_i$ t_i]. – relativă restrictivă
b. *Ți-am adus-o*$_i$ [***pe care*** *mi-ai cerut-o*$_i$ t_i]. – relativă liberă

(2) a. [***Pe care***$_i$ *mi-ai cerut-o*$_i$ t_i]*?* – interog. directă
b. *Te-am întrebat* e_j [***pe care***$_i$ *mi-ai cerut-o*$_i$ t_i]$_j$ – interog. indirectă

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Aşadar, vom considera pronume / adjective / adverbe *relative* doar formele ocurente în propoziţii relative propriu-zise, conectorii relativelor interogative indirecte fiind trataţi ca pronume / adjective / adverbe *interogative*, care conservă trăsăturile semantico-pragmatice pe care le manifestă în interogativele directe.

1.1. *Inventarul conectorilor relativi*

Ne propunem să schiţăm un inventar al conectorilor interpropoziţionali de tip relativ, fără a ţine seama, deocamdată, de propunerea pe care o facem privind clasificarea relativelor în *completive* şi *periferice*. Singurele distincţii de care am ţinut seama în statisticile din acest capitol sunt: *relativă propriu-zisă* / *interogativă indirectă* şi tipurile „clasice“ de propoziţii relative: *relativă restrictivă* (RR), *relativă apozitivă* (RAp) şi *relativă liberă* (RL), acestea fiind categoriile după care am constituit corpusul (v. *Tabelul 1*).

Prezentăm în această secţiune rezultatele statisticilor efectuate pe întregul corpus în privinţa frecvenţei itemilor pe care i-am avut în vedere: *care*, *cine*, *ce*, *ceea ce*, *cât*, *unde*, *când*, *cum*. Relativul *de* şi formele nedefinite compuse cu *ori-*, precum şi locuţiunea adverbială *de ce* sunt înregistrate în statistici nediferenţiat, din cauza numărului mic de ocurenţe înregistrate[5] în corpusul nostru. De asemenea, facem precizarea că în calculul frecvenţei itemilor enumeraţi nu am ţinut seama de opoziţia relator / relativizator (v. *infra*, § 2), decât în cazul lui *ceea ce*, unde distincţia face ca toate ocurenţele lui *(ceea) ce* relativizator să fie de fapt înregistrate în clasa relativizatorului *ce*. În celelalte situaţii discutate, am înregistrat nediferenţiat fiecare ocurenţă a conectivului respectiv, considerând că avem de-a face cu realizări particulare ale unui grup relativ prepoziţional.

1.1.1. Concurenţa dintre elementele relative. Teste de frecvenţă

Primul test de frecvenţă pe care îl prezentăm priveşte numărul de ocurenţe în întregul corpus (nediferenţiat pe categorii de text) pentru fiecare din relativele: *care*, *cine*, *ce*, *cât* (pronume, adjectiv, adverb), *ceea ce*, *unde*, *când*, *cum*.

Organizarea corpusului după tipul de element relativ şi în funcţie de categoria de propoziţie se află în *Tabelul 1*:

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

REL	TIP	AC	B	C	J	TOTAL	
care	RR	724	953	359	869	2905	4657
	RAp	344	695	119	589	1747	
	RL	–	3	2	–	5	
ce	RR	159	290	57	98	604	885
	RAp	11	41	1	53	106	
	RL	2	118	31	24	175	
cine	RL	–	42	4	9	55	
ceea ce	RAp	35	28	9	36	108	
unde	RR	–	47	8	21	76	368
	RAp	20	120	10	67	217	
	RL	1	61	9	4	75	
când	RR	1	34	9	26	70	772
	RAp	4	68	6	37	115	
	RL	37	413	69	68	587	
cum	RR	3	6	3	–	12	476
	RL	75	251	58	80	464	
cât	RR	–	3	3	6	12	78
	RAp	–	2	–	–	2	
	RL	3	47	11	3	64	
de	RR	–	–	–	1	1	
ori-	RL	4	12	3	6	25	

Tabelul 1 – Distribuția elementelor relative în corpusul general

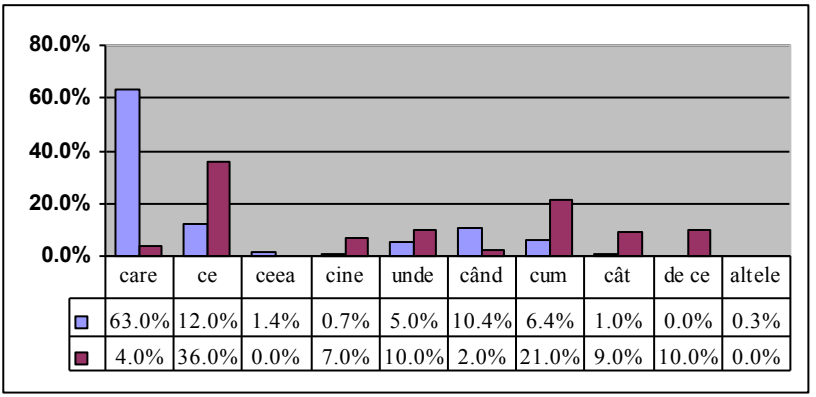
Pentru comparație, prezentăm şi situația din interogativele indirecte, unde distribuția elementelor relative este următoarea:

REL	AC	B	C	J	TOTAL
care	3	9	5	3	20
cine	–	19	6	11	36
ce	22	87	39	20	174
cât	1	25	9	9	44
unde	11	29	3	7	50
când	2	4	2	2	10
cum	6	58	14	23	101
de ce	1	25	4	18	48

Tabelul 2 – Distribuția conectivelor în interogativele indirecte

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Tabelele de mai sus reprezintă numărul de ocurenţe ale fiecărui item în întregul corpus. Urmărind cifrele, putem constata, de exemplu, că relativul *care* are cea mai mare frecvenţă de ocurenţă, pentru că în cele 7421 de construcţii relative înregistrate, apare de 4657 de ori (ceea ce reprezintă aproape 63% din total). Cea mai mică frecvenţă o înregistrează relativul *de*: 1 la 7421, adică 0,013%.
Figura 1 reprezintă frecvenţa fiecărui item în corpusul general:

	care	ce	ceea	cine	unde	când	cum	cât	de ce	altele
	63.0%	12.0%	1.4%	0.7%	5.0%	10.4%	6.4%	1.0%	0.0%	0.3%
	4.0%	36.0%	0.0%	7.0%	10.0%	2.0%	21.0%	9.0%	10.0%	0.0%

Fig. 1 – Ponderea cuvintelor relative în corpus:
interogative indirecte
relative

Pentru a urmări dacă există variaţii de frecvenţă ale aceluiaşi item în funcţie de categoria de corpus, simpla comparaţie a cifrelor nu ne este de mare folos, pentru că eşantioanele de text / înregistrări din care am extras construcţiile relative şi interogative indirecte nu au dimensiuni egale, aşadar concluziile la care am ajunge ar fi eronate. În consecinţă, am exprimat în procente frecvenţa fiecărui item, conform metodologiei uzuale în lingvistica corpusului[6]. Comparaţiile între categorii le facem numai prin această metodă, calculând raportul dintre ocurenţele itemului şi totalul construcţiilor înregistrate în fiecare categorie. Rezultatele la care am ajuns le prezentăm pentru fiecare relativ în parte.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

1.1.2. Care

Care (< lat. *qualis*[7]) prezintă flexiune după caz, număr şi gen (N-A – formă unică pentru ambele genuri şi numere – *care*, G-D – sg., masc. *căruia*, fem. *căreia*, pl. masc. şi fem. *cărora*)[8]. Din punct de vedere semantic, folosirea lui *care* implică faptul că o selecţie se face dintr-un set limitat, de obicei cunoscut. *Care* este folosit anaforic sau cataforic, având mereu trăsătura [+Definit]. În privinţa trăsăturilor [±Animat] asociate sursei referenţiale, relativul *care* substituie atât nume animate, cât şi inanimate[9]. Pentru trăsăturile semantico-sintactice [±Unicitate], [±Delimitare implicită a întregului] şi [±Real] asociate relativelor, v. Manoliu-Manea, 1993, 56-71. Tot din perspectivă semantică, Dobrovie, 2000, 225 ş.u., demonstrează că relativul *care* este un „cuantificator restrâns", domeniul său de cuantificare este limitat de GN căruia îi aparţine, spre deosebire de *cine*, de exemplu, care este un cuantificator nerestrâns – leagă în mod necesar o variabilă. Distincţia este de maximă importanţă pentru sintaxa propoziţiilor care conţin aceste elemente relative şi o vom avea în vedere în descrierea sintactică.

Din perspectiva concurenţei cu celelalte forme pronominale[10], *care* este pronumele cu cea mai mare frecvenţă de ocurenţă în propoziţia relativă (63%, v. *Fig. 1*, unde am prezentat rezultatele calculului pe întregul corpus). Aceeaşi poziţie privilegiată o ocupă şi în statistica pe tipuri de relative: în relativele restrictive şi în cele apozitive, în toate cele patru categorii din corpus, relativul *care* are cea mai mare frecvenţă, în medie 80%, adică aproape cu 20% mai mult decât frecvenţa din corpusul general. Diferenţa provine din faptul că în relativele libere, *care* este aproape absent (v. *Tabelul 3*, care conţine ponderea relativelor cu *care* în totalul restrictivelor, apozitivelor şi relativelor libere din fiecare categorie):

care	AC	B	C	J
RR	82%	72%	82%	86%
RAp	83%	71%	82%	75%
RL	–	0,3%	1%	–

Tabelul 3 – Ponderea relativului *care*

Concluzia care s-ar putea desprinde din aceste rezultate, şi anume că relativa liberă cu *care* este aproape inexistentă, ar trebui nuanţată: relativele libere introduse prin *care* sunt foarte rare în limba actuală (cel puţin

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

putem afirma acest lucru bazându-ne pe corpusul restrâns alcătuit din texte din ultimii ani), probabil că rezultatul ar fi diferit dacă s-ar avea în vedere şi texte din stadii mai vechi ale limbii (v. şi observaţia lui Rosetti, *infra*, nota 8). Cornilescu, 1980/1996 şi Nilsson, 1969 ilustrează acest tip de relativă cu construcţii extrase din texte scrise în secolul al XIX-lea sau la începutul secolului al XX-lea:

(3) ***Care** dintre cai a veni la jăratic să mănânce, acela are să te ducă la împărăţie.* (Ion Creangă, *apud*. Nilsson, 1969, 146);

(4) ***Care** din dumneavoastră nu crede, n-are decât să o măsoare*. (Măinescu, *apud* Nilsson, 1969, 146);

(5) ***Care** nu pieriseră de sabia slujitorilor domneşti fugiseră toţi în pribegie.* (Mihail Sadoveanu, *apud* Cornilescu, 1980/1996, 156).

În corpusul nostru, singurele construcţii relative libere cu *care* înregistrate sunt din categoriile B (3 exemple, toate din eşantionul B10 – jurnalul unui pictor naiv) şi C (2 exemple, ambele din eşantionul C04 – înregistrări de conversaţie reală), confirmând ideea că astfel de construcţii sunt specifice registrului oral:

(6) *Uite, ăsta este **care** trebuie.* (C04, 137, 54);

(7) ***La care** mi-a ieşit cabinetu-n faţă, la ăla am vrut să intru.* (C04, 136, 31);

(8) *Mai demult a fost o întrecere: **care** fată merge mai de dimineaţă a aduce apă prima, aceea era cea mai bucuroasă.* (B10, 268);

(9) *Ar zice, **care** l-ar vedea, că este naivitate, dar în schimb a fost realitatea văzută de mine şi numai de mine.* (B10, 343);

(10) *Muzica cânta. **Care** au vrut, au jucat.* (B10, 187).

În acest capitol, ne rezumăm la inventarierea elementelor relative şi la prezentarea rezultatelor testelor de frecvenţă efectuate pe corpusul nostru, urmând ca în capitolul dedicat sintaxei relativelor să găsim o explicaţie pentru dezechilibrul dintre ocurenţele lui *care* în RR şi RAp pe de o parte şi RL pe de altă parte.

În ceea ce priveşte distribuţia formelor flexionare ale lui *care*, datele din corpus, exprimate în procente, se află în *Tabelul 4*:

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Tip / Caz	academic		beletristic		colocvial		jurnalistic	
	RAp	RR	RAp	RR	RAp	RR	RAp	RR
N	64%	44%	66%	50%	75%	70%	61%	56%
Ac prep	27%	51%	28%	48%	23%	29%	31%	42%
G-D	9%	5%	5%	2%	2%	1%	8%	2%

Tabelul 4 – Distribuția lui *care* după caz

În mod previzibil, relativul *care* în cazurile oblice este cel mai puțin frecvent, în toate categoriile. Cel mai mic procent se înregistrează în registrul oral – sub 2% din totalul ocurențelor –, iar cel mai mare (tot sub 10%), în categoriile academic şi jurnalistic, deci în registrul scris. Acest contrast poate fi un reflex al diferențelor dintre cele două registre privind „planificarea lingvistică“ a enunțului. În registrul oral, locutorul optează pentru cea mai comodă formă a relativului, cea care nu pune probleme de acord în gen şi număr. Semnificativ este şi faptul că dintre formele la caz direct, nominativul ocupă locul privilegiat, dar acest fapt poate avea o altă explicație – preferința pentru poziția sintactică de subiect. Vom reveni şi asupra acestei chestiuni în capitolul dedicat descrierii sintactice. Rămânând la cifrele din *Tabelul 4*, observăm o prevalență a cazurilor directe – N-Ac, – față de cazurile oblice – G-D[11].

În RAp, în care, cum vom arăta, legătura dintre antecedent şi relativ este mai laxă decât în restrictive, sunt mai numeroase situațiile de „disjungere“, de divergență cazuală, adică de lipsă de coincidență sub acest aspect între antecedent şi relativ, ceea ce explică uşoara diferență dintre cele două tipuri în privința opțiunii pentru G sau D.

Prepozițiile cu care se combină relativul *care* sunt foarte variate, posibilitățile de combinare reflectând varietatea pozițiilor sintactice de extracție a relativului, precum şi regimul impus de antecedent în cazurile de împletire a regentei cu subordonata.

În interogativele indirecte, ca şi în relativele libere, *care* are o frecvență mică – 20 de construcții în toate categoriile (4% din corpus). În ceea ce privește distribuția formelor cazuale ale pronumelui / adjectivului *care*, predomină şi aici formele de N: 17 ocurențe, față de 2 forme de G-D şi 1 de Ac prepozițional.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

1.1.3. Cine

Cine (< lat. *que(m)ne*[12]) se foloseşte numai ca pronume şi are flexiune cazuală: N-A – *cine*, G-D – *cui*. Din punct de vedere semantic, *cine* substituie nominale cu trăsătura [+animat], [+uman]. Semantic, are trăsătura [–Def], implicând o alegere indefinită dintr-un număr ilimitat de posibilităţi[13]. În unele situaţii, *cine* are valoarea unui pronume totalitar, care „se referă la ansamblul părţilor“ sau la „o parte a totalităţii“, „proiectând calitatea unui individ asupra unei mulţimi“ (Manoliu-Manea, 1968, 101-102)[14]. Spre deosebire de *ce*, *cine* are întotdeauna statut de centru[15], deci este imposibil de reperat în relative cu antecedent. Nilsson, 1969 semnalează însă existenţa unor relative cu antecedent construite cu *cine*. Autoarea precizează că sunt foarte rare, limba actuală preferând folosirea lui *care*[16]:

(11) a. *Nu era nimeni* [*pe cine să întrebe*]. (*apud* Nilsson, 1969, 73);

b. *copilul* [*ai cui părinţi…*].

În literatura lingvistică românească au existat controverse în legătură cu existenţa unui alt tip de relative cu *cine* funcţionând cu antecedent pronominal[17] în exemple de tipul:

(12) *Cine a zvârli buzduganul ista mai sus, ai aceluia să fie banii.* (Ion Creangă, *apud* Ghergariu, 1963, 127),

unde demonstrativul e considerat antecedent al relativei antepuse[18]. În gramatica tradiţională, demonstrative de acest tip sunt considerate corelative ale subordonatei, nu termeni regenţi ai subordonatei[19]. În termenii sintaxei generative, o astfel de construcţie s-ar putea explica printr-un fenomen de *lexicalizare a urmei antecedentului suprimat*, pentru a recupera semantic informaţia opacizată prin forma de nominativ a relativului. În (13) nu este nevoie de lexicalizare, datorită formei cazuale a relativului care recuperează semantic antecedentul suprimat din matrice:

(13) *Banii să fie* [*ai cui a zvârli buzduganul*].

Credem că enunţul (12) este un caz de *tematizare*, în care elementul relativ se deplasează cu întregul grup P' în poziţie frontală, lăsând o urmă lexicalizată printr-un pronume de tipul cliticelor[20].

În corpusul nostru, *cine* are o frecvenţă foarte mică (0,7% în corpusul general), iar în statistica pe categorii de relative, desigur nu am înregistrat nici o ocurenţă în RR şi în RAp. Toate exemplele sunt RL, din categoriile B, C, J (nu avem nici o înregistrare în categoria AC).

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

În privința flexiunii, predomină şi în cazul lui *cine* formele de N-Ac:

cine	B	C	J	%
N	19	1	7	**50%**
Ac prep	19	2	2	**43%**
G-D	3	1	–	**7%**

Tabelul 5 – Distribuția lui *cine* după caz

În Ac prepozițional, *cine* se combină frecvent cu prepoziția *cu*, impusă de verbul din subordonată, dar şi cu alte prepoziții impuse de un termen din regentă, relativul fiind nodul în care subordonata se „împleteşte“cu regenta: *de către cine*, *de la cine*, *la cine*, *în funcție de cine*, *pentru cine* etc.

În interogativele indirecte, *cine* este mai frecvent decât în relativele propriu-zise, regăsindu-se în corpus în proporție de 7%. Şi aici, distribuția pe cazuri este similară cu cea din relative, cel mai mic număr de ocurențe se înregistrează pentru formele de G-D ale interogativului:

cine	B	C	J	%
N	16	3	8	**76%**
Ac prep	3	3	2	**22%**
G-D	–	–	1	**2%**

Tabelul 6 – Distribuția lui *cine* în interogative indirecte

Contrastul dintre utilizarea lui *cine* în relative şi interogative indirecte se poate explica prin originea interogativă a lui *cine*. După Rizescu, 1962, 54, utilizarea lui ca relativ s-a impus mai târziu în română, ceea ce explică faptul că „se simțea nevoia reluării lui în regentă prin alt pronume“ În exemplele noastre, *cine* apare foarte rar dublat de corelativ, probabil datorită faptului că fenomenul corelației e specific subiectivelor introduse

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

prin *cine*, iar acestea aparţin la rândul lor stilului sentenţios, absent din corpusul nostru şi, credem, puţin reprezentativ pentru româna actuală.

1.1.4. Ce

Ce (< lat. *quid*) este un pronume / adjectiv invariabil. Substituie de regulă inanimate, dar poate fi folosit şi pentru animate.

În ceea ce priveşte frecvenţa lui *ce* (pronume şi adjectiv relativ) în construcţiile relative, statisticile îl plasează în poziţia a doua, după *care*, însă într-un procent de cinci ori mai mic – 12%. În interogativele indirecte, interogativul *ce* ocupă primul loc, cu 36 de procente.

Rezultatele noastre se armonizează cu cele formulate de Bidu, 1966, 66. Proporţia în care se distribuie cele două pronume relative este similară: *care* este de cinci-şase ori mai numeros decât *ce*[21]. Procentele calculate de Bidu, 1966 se referă la totalul relativelor cu *care*, *cine*, *ce* din trei texte literare contemporane, unul dintre ele un volum de poezie. Calculele noastre au avut în vedere toate relativele, şi cele adverbiale, ceea ce a determinat scăderea ponderii lui *care* şi *ce* faţă de ansamblu. Pentru a putea face o comparaţie mai riguroasă între rezultatele noastre şi cele ale Angelei Bidu, am refăcut calculele privind distribuţia lui *care*, *cine* şi *ce* în categoria B[22] şi am obţinut următoarele rezultate:

antecedent	pronume relativ		
	care	*ce*	*cine*
nominal	76,97%	15,46%	0
fără antecedent	0,14%	5,51%	1,91%

Tabelul 7

În privinţa lui *care* şi *cine*, cifrele sunt aproape identice: 76,97% *vs.* 77,61%, 0,14% *vs.* 0,49%, respectiv 1,91% *vs.* 1,99%. Deosebirea apare în cazul lui *ce*, unde noi am înregistrat un raport diferit al preferinţei pentru antecedent nominal: 15,46%, faţă de 1,99% în studiul citat. Probabil diferenţa rezultă din selecţia diferită a construcţiilor relative, autoarea nefăcând nici o precizare privind distincţia relativă / interogativă indirectă. O altă diferenţă în organizarea corpusului este determinată de faptul că noi am încadrat construcţiile cu *ceea ce* în inventarul de RR cu

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

ce. Cifrele prezentate nu au o valoare absolută, însă pot susține unele observații empirice privind concurența dintre forme. Menținerea proporțiilor în studii efectuate pe diferite eșantioane de text nu poate fi o coincidență, ci exprimă tendința sistemului într-o anumită direcție.

Am calculat distribuția în corpus a relativului *ce* în funcție de tipul antecedentului – animat / inanimat. Relativul *ce* substituie nume animate în 20% din relativele restrictive şi apozitive inventariate; procentele calculate separat pentru RR şi RAp sunt similare: 18,93%, respectiv 26,02%; antecedenții marcați [+Animat] sunt mai numeroşi în relativele apozitive, pentru că antecedenții nume proprii se găsesc întotdeauna în relative apozitive, niciodată ca antecedenți ai relativelor restrictive.

Relativul *ce* cunoaşte şi ipostaza de adjectiv relativ, prezent exclusiv în relativele libere:

(14) *Indiferent* ***ce***[23] *poem citeai, erai filmat pe o bancă, în parcul pustiu, sub salcâm, un fel de imaginar romantic clişeizat ocupa iremediabil mințile realizatorilor*. (B03, 717, 111)

(15) *Şi apropo de tipa aia, Alexa, care spunea că fumatul este ca şi un drog sau ceva de genu' ăsta, ce să-i spun decât că, la 17 ani, într-adevăr nu avem* ***ce*** *pretenții să avem de la ea*. (C01, 322)

Se impune menționat aici faptul că relativul *ce* intră într-o serie omonimică care cuprinde, în afară de ipostazele sale de pronume / adjectiv relativ *vs*. pronume / adjectiv interogativ o valoare de exclamativ. Propozițiile exclamative – ca tip sintactic[24] – sunt destul de puțin studiate în lingvistica românească, de aceea, elementele care introduc astfel de construcții sunt adesea confundate cu relativele, cu atât mai mult cu cât exclamațiile se circumscriu propozițiilor independente. Pentru argumentarea ipotezei că există subordonate exclamative şi implicit cuvinte relative-exclamative, *cf*. Neamțu, 1985. Relativul exclamativ *ce* funcționează ca pronume: *Acum ştiu eu* ***ce****-mi eşti!*, adjectiv: *Să fi văzut* ***ce*** *mai tărăboi a ieşit!* şi adverb: *De-ai şti* ***ce*** *mult te iubesc!* [25]

1.1.5. Cât

Pronumele ***cât***[26] (< lat. *quantus*, contaminat cu *quotus*[27]) prezintă flexiune în raport cu genul, numărul şi cazul: N-A – sg. fem. *câtă*, pl. fem. *câte*, pl. masc. *câți*; G-D – pl. masc. şi fem. *câtor*. Formele *câtă*, *câți*, *câte* substituie o cantitate, o durată, o proporție. În ipostaza adjectivală, funcțio-

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

nează ca determinant al unor substantive numărabile care denumesc fie intervale de timp, fie cantități, fie sunt însoțite de un cuantificator.

Pronumele relativ *cât* se asociază cu puține prepoziții: *din câte*, *după câte* etc.; spre deosebire de interogativul *cât*, ale cărui combinații cu prepoziții sunt mai numeroase[28].

În privința frecvenței pronumelui relativ *cât*, comparativ cu adjectivul şi adverbul omonim (parțial), adverbul ocupă locul privilegiat – 83% din totalul relativelor cu forma-tip *cât* –, urmat de pronume – 10% – şi adjectiv – 7%.

În interogativele indirecte, pronumele *cât* este interogativ:

(16) *Îl întreb în şoaptă, blând, aplecându-mă puțin în față, dacă ştie* ***cât*** *e ora.* (B05a, 119)

sau exclamativ:

(17) *S-au gândit oare* ***câte*** *implică o transformare în SRL de la înființarea firmei până la preschimbarea tuturor contractelor de muncă, de închiriere, de diverse alte lucruri, autorizații de funcționare, sanitare şi altele?* (C01, 398)

1.1.6. De

De (< lat. *de*[29]) funcționează ca relativ invariabil în limbajul popular, fiind substituibil prin *care*. Antecedentul lui este [+Personal], de cele mai multe ori pronumele semiindependent ăl sau demonstrativul popular *ăla*. În corpusul nostru am identificat un singur exemplu cu *de*, într-o sintagmă cu caracter fix şi arhaizant:

(18) *În toți anii* ***de*** *trecură, doar din povestirile martorilor la spectacole, ale actorilor şi regizorilor care au colaborat cu centrul am aflat câte ceva (...)*. (J03, 627)

1.1.7. Relative „compuse“

Ceea ce este adesea considerat formă pronominală invariabilă, compusă din demonstrativul *ce(e)a* şi relativul *ce*[30]. Considerăm că în calitate de relativ(izator), *ceea ce* prezintă totuşi, în acest stadiu al limbii o sudură incompletă, singurele situații în care sugerăm interpretarea lui ca un compus fiind acelea în care are sens neutru – în propozițiile apozitive (v. *infra*, § 2.1, discuția despre tratarea lui *ceea ce* ca relator).

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Pe lângă relativul compus *ceea ce*, literatura lingvistică românească menționa, cu câteva decenii în urmă, un alt „compus“[31]: *cel ce*. În lucrările mai recente[32], opinia aproape unanim acceptată este aceea că nu se poate vorbi deocamdată despre o sudură a grupului, în consecință *cel* este un demonstrativ semiindependent, antecedent al relativului *ce.*

Alături de formele de mai sus, GA_1, 1966, 177, include în categoria cuvintelor cu „dublu rol sintactic“ nehotărâtele[33] *oricine*, *orice*, *oricare*, precum și o serie de adverbe pronominale[34] – adverbe interogative-relative: *când*, *cum*, *unde*, *cât*, *încotro*, *oricât* etc.

1.1.8. Adverbe relative

Adverbele relative ***unde*** (< lat. *undĕ*[35]), ***când*** (< lat. *quando*[36]), ***cum*** (< lat. *quomo*[37]), ***cât*** funcționează ca mărci ale joncțiunii relative când în categoria relativizată se află un adverb compatibil semantic sau un nominal cu sens local, temporal, modal, respectiv cantitativ[38]. Sunt, așadar, anafore adverbiale a căror sursă referențială se găsește în propoziția matrice. Alături de aceste adverbe, s-ar putea include în micro-sistemul adverbelor relativ-interogative și locuțiunea adverbială ***de ce***, corespunzătoare unui adjunct cu sens cauzal sau final. *De ce* funcționează însă numai în interogative indirecte, așadar îl vom considera element interogativ.

Adverbele relative fac parte din clasa adverbelor pronominale – „adverbe substitute de nume / adverbe“ (Dimitriu, 1999, 724). Adverbele substitute de nume / adverbe au, în opinia lui Dimitriu, 1999, 724 particularități semantice care le deosebesc de celelalte adverbe[39]: transmit simultan două informații de natură semantică: o informație *directă*, „existentă în corpul fonetic al adverbului, care constă în indicarea în general a modului, (…), a cantității (…), a locului (…) sau a timpului“ și o alta *indirectă*, „preluată *în context* de la un element nominal / adverbial, *principial* în concordanță cu informația semantică existentă în corpul fonetic al adverbului respectiv, care constă în precizarea / delimitarea modului, a cantității, a locului și a timpului.“

În privința frecvenței lor în propozițiile relative, așa cum am arătat *supra*, § 1.1.1, adverbul relativ *când* ocupă primul loc, urmat de *cum*, *unde* și *cât*.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

2. *Dinamica sistemului de conectori. Relativizatori*[40], *relatori*[41] □*i cli*□*ee sintactice*

În capitolul despre conjuncții, gramatica academică menționează cuvintele relative, în calitate de „părți de vorbire cu funcțiune de conjuncție“ (GA_1, 1966, 384). Autorii gramaticii adoptă propunerea făcută de Guțu, 1957, 168, privind delimitarea cuvintelor relative de conjuncții, după funcțiunea sintactică pe care o îndeplinesc în subordonată, însă adaugă ideea existenței unor stadii intermediare de „conjuncționalizare“ a relativelor: „valoarea de conjuncție a adverbelor relative este mai slabă sau mai pronunțată, după cum adverbul respectiv este sau nu parte de propoziție în propoziția pe care o introduce“(GA_1, 1966, 385). Se indică un exemplu în care valoarea principală a lui *unde* este de „conjuncție cauzală“:

(19) „*Bucuria tatălui său era așa de mare,* ***unde*** *vedea că fiu-său are să fie procopsit.*“ (Petre Ispirescu, GA_1, 1966, p. 385)

Guțu, 1957, 168, consideră că au statut de relative cuvintele care (a) au rol sintactic numai în propoziția subordonată (atributive sau circumstanțiale cu antecedent), (b) au rol sintactic atât în propoziția subordonată, cât şi în regentă (în relativele libere, *n.n.*, M.G.) şi (c) „servesc ca expresie unui tip special de subordonate în care subordonata este o dezvoltare, o amplificare, o precizare a unui element din regentă“. Toate aceste subordonate sunt considerate propoziții relative. Conjuncțiile de origine „relativă“ se obțin prin „efasarea sensului şi pierderea funcțiunii sintactice“ (Guțu, 1957, 169).

O idee similară, privind existența mai multor tipuri de cuvinte relative, întâlnim la Edelstein, 1971, care discută un tip de joncțiune frecvent în limba latină – *legătura relativă*[42]. Autoarea prezintă diferite atestări ale *legăturii relative* în limba română, discutând fenomenul defalcat pe valorile relativului (Edelstein, 1971, 339), cu exemple atât din limba veche, cât şi din limba contemporană. Edelstein verifică relativul de acest tip prin substituția lui cu un demonstrativ sau cu *ceea ce* cu sens neutru:

(20) *Limbajele speciale au o sferă de întrebuințare în mod obligator mai redusă,* ***din care cauză***[43] *se şi specializează* (Ion Coteanu, *apud* Edelstein, 1971, 339)

(21) „*...până la gardul din fundul grădinii,* ***pe care***[44] *neavând vreme să-l sar, o cotigeam înapoi.*“ (Ion Creangă, *apud* Edelstein, 1971, 340)

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Autoarea conchide (Edelstein, 1971, 343) că există situații în care atât pronumele, cât şi adjectivul sau adverbul relativ pot echivala cu o conjuncție coordonatoare urmată de un pronume, adjectiv sau adverb relativ, „situații care nu se încadrează în definiția dată pronumelui relativ în GA, potrivit căreia «pronumele relative fac legătura între propozițiile subordonate şi cuvintele determinate din propoziția regentă».“

Formulăm ipoteza că se pot delimita două clase de cuvinte relative, care să dea seamă de gradele intermediare de „conjuncționalizare“ a cuvintelor relative, precum şi de situațiile prezentate de Edelstein, în care relația dintre cele două propoziții puse în *legătură relativă* nu pare a fi una de subordonare. Vom încerca să demonstrăm aici că fenomenul de „lexicalizare a unor construcții sintactice“ (*cf*. Morin, *apud* Cornilescu, 1980/ 1996, 147) se manifestă încă[45] în microsistemul elementelor relative româneşti, în sensul că relativele pe care le numim *relatori* se află în această tranziție de la statutul de pronume asociat liber unor configurații sintactice, la statutul de conjuncție.

Ceea ce ne propunem să demonstrăm este că sistemul relativ românesc conține două tipuri de conectori: *relativizatori* şi *relatori*, care prezintă diferențe atât sub aspect sintactic, cât şi sub aspect pragmasemantic.

Într-o definiție provizorie, numim *relativizatori* cuvintele relative care din punct de vedere sintactic sunt grupuri sintagmatice deplasate dintr-o poziție de bază într-o poziție non-argumentală (SpecGC)[46], iar din punct de vedere semantic[47] se află într-o relație de tip anaforic cu un element referențial din matrice.

Relatorii sunt „cuvinte relative“ care din punct de vedere sintactic se plasează într-o poziție adjoncționată la nodul Comp, aşadar într-o poziție diferită atât de cea rezervată conjuncțiilor (pentru că nu au statut de complementizator, ci sunt integrate sintactic), cât şi de cea rezervată grupurilor relative. Propozițiile relative cu care se asociază nu conțin o poziție relativizată, în consecință, nu există un lanț relativ[48] constituit în urma deplasării elementului relativ. Din punct de vedere semantic, nu prezintă decât parțial trăsăturile anaforice ale relativizatorilor.

Argumentăm existența acestor două clase de cuvinte relative prin câteva teste distribuționale pe care le facem utilizând date din corpusul nostru.

Intenționăm să extindem aici propunerea făcută într-o analiză a valorilor lui *ceea ce* (Gheorghe, 2003) la toate cuvintele relative care manifestă această omonimie[49].

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

2.1. *Ceea ce*

În literatura de specialitate, relativul *ceea ce* cunoaşte două interpretări[50]: *sintetică* (în majoritatea studiilor) şi *analitică* (mai ales în studii ale lingviştilor clujeni). Prin analiză sintetică se înțelege tratarea grupării *ceea ce* ca pronume relativ compus, în vreme ce interpretarea analitică presupune identificarea în gruparea *ceea ce* a două unități: un pronume demonstrativ (*ceea*) şi un pronume relativ (*ce*).

2.1.1. Interpretarea sintetică

GA_1, 1966, 167, consideră relativul *ceea ce* un compus „sinonim cu *ce*“, dar îl încadrează în paradigma lui *cel ce*, despre care se afirmă că „are o situație specială, fiind în curs de contopire“ (GA_1, 1966, 160). Unul dintre argumentele furnizate în favoarea statutului de compus este imposibilitatea disocierii grupului prin prepoziție: „*Rețeta fericirii sau **despre ceea ce** nu se vorbeşte*“ (*idem*, 160). Întâlnim acelaşi tratament al grupării *ceea ce* în articole şi gramatici de autor: Bidu, 1966, 87-93; Iordan şi Robu[51], 1978, 425; Florea, 1983, 189; Guțu-Romalo, 1985, 233; Ciompec, 1985, 287; Diaconescu, 1989, 1992; Irimia[52], 1997, 144; Dimitriu, 1999, 286 şi în special Avram[53], 1987, 119-122; Avram, 2001, 188 şi Dindelegan, 1993, 45-46, care acordă o atenție specială argumentelor sintactice, într-o analiză detaliată a problemei asupra căreia vom reveni.

2.1.2. Interpretarea analitică

În favoarea interpretării analitice a grupării *ceea ce* se pronunță Nilsson[54], 1969, *passim*, Hazy[55], 1966, 103-106, Draşoveanu, 1997, 70 – pentru care „unicitatea verificată a cazurilor constituie un argument hotărâtor pentru separarea celor două elemente: *ceea* (…) şi *ce* (…)“ – şi Neamțu, 1999, 190-193, care face o analiză amănunțită a statutului morfosintactic al lui *ceea ce*, asupra căreia vom reveni, de asemenea.

2.1.3. Confruntarea celor două interpretări

Interpretarea sintetică amintită mai sus este rafinată şi tratată amănunțit la Avram, 1987 şi 2001 şi Dindelegan, 1993.
Avram, 2001, 188, probează sudura avansată în care se găseşte *ceea ce*

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

prin concurența cu relativul *ce*, „atât în construcții libere (…), cât şi în îmbinări cu caracter oarecum fix: *tot ceea ce* / *tot ce* sau *în ceea ce priveşte* / *în ce priveşte*“. Construcția *tot ceea ce* furnizează de asemenea un argument în favoarea unității: „*tot* nu se acordă cu *ceea*, ci cu întregul“ (Avram, 1987, 122). Aceeaşi interpretare o primeşte *ceea ce* când este element de relație pentru o apozitivă (Avram, 2001, 430 şi 475-476).

Dindelegan (1993) face o analiză detaliată a formei *ceea ce*, aducând argumente morfologice (invariabilitate cazuală, flexiune analitică în cazurile oblice, acord la masculin) şi sintactice (imposibilitatea disocierii grupului, fenomenul de variație liberă în concurența cu relativul *ce*) pentru tratarea unitară, în toate ipostazele, ca relativ compus a grupării *ceea ce*. Autoarea înregistrează şi contexte specifice lui *ceea ce* („este cazul apozitivelor introduse prin *ceea ce*, […] unde acest relativ compus funcționează ca substitut propozițional, chiar frazal“, Dindelegan, 1993, 46), şi contexte în care apare numai *ce*, fiind exclus *ceea ce*: „este cazul atributivelor relative (…) caietele *ce* i-au rămas, fiind imposibil *caietele *ceea ce* i-au rămas“ (*idem*, 46).

Şi interpretarea analitică a lui *ceea ce* propusă de Neamțu (1999) priveşte ambele ipostaze ale lui *ceea ce* – în relative apozitive şi în relative non-apozitive.

Argumentele lingvistului clujean sunt de natură morfologică şi istorică (*ceea ce* nu are un corespondent interogativ[56]), sintactică (grupul se „dezmembrează“ de la sine în componente cu valențe cazuale diferite care, obligatoriu, actualizează funcții diferite, supunându-se principiului unicității funcțiilor[57]) şi „pragmatică şi metodologică“; Neamțu (1999) demonstrează ultima afirmație reconstituind o structură de bază pentru relativele libere cu *ce*. Redăm un citat mai amplu, din care să reiasă clar raționamentul propus: „*Nu înțelege mare lucru* ***din ce*** *îi spui*, unde „explicăm prepoziția *din* în subordonată nu prin verbul acesteia, care o refuză (* *a spune din…*), ci prin verbul din regentă (*a înțelege din…*), făcând apel la o construcție de bază preexistentă cu demonstrativul *ceea ce*, căruia îi aparținea prepoziția: *Nu înțelege mare lucru* ***din ceea*** *ce-i spui.* În aceasta din urmă, pozițiile sintactice sunt cele firești şi normal realizate (*din ceea* = complement indirect prepozițional, iar *ce* = complement direct). Or, este nelogic ca într-o structură în care îl avem deja pe *ceea*, cu funcția sintactică cerută de verbul din regentă, alta decât a lui *ce*, să procedăm invers, adică să-l cuplăm cu *ce*, ajungând de unde am plecat. (…) Asemenea construcții, fără a fi «decomprimate» (= refăcute prin

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

introducerea demonstrativului), nu sunt, de fapt, analizabile.“ (Neamțu, 1999, 193).

Pentru a oferi o descriere cu un grad sporit de generalitate, deşi se afirmă că în limba română se pot identifica două ipostaze ale lui *ceea ce*, gruparea ocurentă în relative apozitive este supusă aceleiaşi interpretări; argumentul decisiv este posibilitatea substituției cu „un substantiv cu înțeles foarte general şi abstract: *lucru* (*ce* / *care…*), *problemă* (*ce* / *care…*), *motiv* (*ce* / *care…*), *afacere* (*ce* / *care…*), *chestie* (*ce* / *care…*) etc.“ sau „ cu un substantiv + conjuncție: *Nu învață, nu-i atent la lecții…, **lucru care** mă supără enorm* / ***dovadă că** nu-l interesează şcoala*“ (*idem*, 193). *Ceea* este aşadar interpretat ca antecedent al relativei cu *ce*, o „*apoziție rezumativă interpropoziționlă*“, motivată de „necesitatea atributivei determinative de a avea un termen regent“ (Neamțu, 1999, 193).

2.1.4. Analiza bazată pe corpus. Teste de compatibilitate

Testele de compatibilitate dintre relativele *ceea ce* şi *ce* prezentate mai jos se bazează exclusiv pe construcții din corpusul nostru.

- *Ceea ce* în contextele lui *ce*

Pornim de la premisa echivalenței funcționale *ce* / *ceea ce*, de la sinonimia celor două relative, prezumând că relativul *ceea ce* este compus în toate ipostazele. Analizând un set de construcții relative libere cu relativul *ce* din perspectiva posibilității ca în acele contexte să fie acceptat *ceea ce*, am identificat o serie de situații în care substituția nu afectează gramaticalitatea enunțului (fără a afirma că se găsesc în variație liberă sub toate aspectele) şi o serie de situații în care substituția este blocată tot din cauze sintactice.

COMPATIBILITATE – domeniul sintactic al sinonimiei celor două forme:

(i) ***în relative cu antecedentul pronominal tot***;

- Exemple atestate cu *ce*, în toate cele patru categorii ale corpusului*:*

(22) *Pe taraba buchinistului constănțean găseşti absolut **tot ce** / **ceea ce** te interesează în materie de beletristică sau carte tehnică.* (J03, 485)

(23) *Poate nu mă credeți, dar oricum nu pot spune **tot ce** / **ceea ce** simt doar în 45 de secunde.* (C01, 282)

(24) *Se vede că atmosfera aceasta de un festivism „nord-coreean“ îi face*

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

plăcere, ca de altfel ***tot ce*** / ***ceea ce*** *se petrece aici.* (B03, 660, 104)

(25) *Această formă de activitate e poetica, şi ea include* ***tot ce*** / ***ceea ce*** *are legătură cu creaţia sau cu compunerea unor lucrări ce au drept substanţă şi mijloc totodată limbajul.* (AC03, 185)

➢ Exemple atestate cu *ceea ce*:

(26) *Îşi aminti de agenda în care nota* ***tot ceea ce*** *nu trebuia să uite, însă nu-şi amintea pe unde o pusese.* (B02, 243)

(27) ***Tot ceea ce*** *ar putea deranja se cenzurează.* (J03, 534)

(ii) ***în relative libere, în poziţii sintactice marcate prepoziţional*** (cu prepoziţia impusă obligatoriu de un constituent din propoziţia matrice):

(28) *Urmărim cu plăcere postul PRO TV Internaţional, ne pare bine că vedem ştirile din ţară şi că suntem la curent* ***cu ce*** / ***ceea ce*** *se întâmplă.* (C01, 304)

(29) *Mă tem* ***de ceea ce*** / ***ce****-o să iasă din Parlament.* (C03, 47)

(30) *Cam atât aş fi dat şi acasă* ***pe ce*** / ***ceea ce*** *am mâncat.* (B03, 690, 58)

(31) *Orice activitate face necesară reorganizarea sa continuă raportând-o la* ***ce*** **/** ***ceea ce*** *trebuie realizat, întrucât este de admis posibilitatea apariţiei unor evenimente neprevăzute.* (AC04, 60)

(32) *Fiecare să se ocupe* ***de ce*** *ştie şi să vorbească ce trebuie şi cu oarecare decenţă.* (J03, 511)

(iii) ***în relative pseudo-scindate***[58]:

(33) *Adică* ***ce*** / ***ceea ce*** *spun eu acuma, eu cred că va fi confirmat de ce-o să se-ntâmple după noiembrie 2002.* (C03, 45)

(34) ***Ce*** / ***ceea ce*** *m-a impresionat în clădirea aceea au fost culoarele.* (B05b, 77)

(35) ***Ce*** / *ceea ce nu înţelegem noi este de ce Guvernul nu şi-a recunoscut donaţia încă de la început?!* (J03, 510)

(36) ***Ce*** / ***ceea ce*** *este literar şi* ***ce*** / ?***ceea ce*** *nu în cuprinsul unei culturi hotărăşte istoria.* (AC03, 90)

INCOMPATIBILITATE sintactică – *ceea ce* exclus din contextele lui *ce*:

(i) ***în relative cu antecedent nominal***:

(37) *Se abţinu însă, mirat de iritarea* ***ce****-l cuprinsese deodată.* (B02, 513)

(38) ******* *mirat de iritarea* ***ceea ce****-l cuprinsese…*

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Situația de sub (i) se poate corobora cu constatarea că nu există relative cu antecedent introduse prin *ceea ce*, în afară de construcțiile cu *tot.*

(ii) ***în contexte în care ce este adjectiv relativ***:

(39) *I-a explicat babei Rizea* ***ce*** *atribuțiuni are preşedintele şi a promis că va face o statistică a bisericilor ridicate în țară.* (J01, 652)

(40) ****** *I-a explicat babei Rizea ceea* ***ce*** *atribuțiuni are preşedintele…*

(iii) ***în interogative indirecte parțiale***:

Incompatibilitatea este previzibilă, pentru că nu există corespondent interogativ al relativului *ceea ce*.

(41) *Dragă PRO TV, vă rog frumos, în reportajele dumneavoastră, întrebați persoanele avizate* ***ce*** *se va întâmpla cu profesorii care nu au susținut concursul de titularizare, preferând marea în locul acesteia.* (Pro TV, 14.08.2002)

(42) ****** *să întrebați* ***ceea ce*** *se va întâmpla…*

◆ *Ce* în contextele lui *ceea ce*

Relativul *ce* ar trebui să fie acceptat în toate construcțiile cu *ceea ce* care satisfac condițiile sintactice descrise *supra* – relative cu pronumele *tot*, construcții cu prepoziția impusă de un constituent din regentă şi relative scindate.

Prezumția este însă infirmată de un set de construcții cu *ceea ce* în care**,** deşi configurația sintactică ar trebui să tolereze ocurența lui *ce*, substituția cu acesta conduce la enunțuri cu un grad diferit de acceptabilitate.

➢ *relative pseudo-scindate reluate printr-o pro-formă*:

(43) *Sunt alături cu sufletul de voi şi* ***ceea ce*** *faceți voi puțini tineri sunt în stare s-****o*** *facă.* (C01, 342)

(44) ? *Sunt alături cu sufletul de voi şi* ***ce*** *faceți voi puțini tineri sunt în stare s-****o*** *facă.*

(45) ***Ceea ce*** *spusese* ***o*** *făcuse doar aşa, dintr-o pornire firească.* (B02, 245)

(46) ****** ***Ce*** *spusese* ***o*** *făcuse doar aşa, dintr-o pornire firească.*

Enunțurile (43) şi (45) sunt propoziții (pseudo-)scindate dublate prin pronumele neutru *o*; sintaxa relativelor scindate nu presupune niciodată lexicalizarea urmei sau dublarea prin clitic a secvenței dislocate, pentru că mecanismul lor de formare este diferit de cel al relativelor obişnuite.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Vorbitorii introduc pronumele *o* în enunțurile (43) şi (45) alături de pro-verbul *a face* ca anaforic pentru secvența introdusă de *ceea ce*. Relativul *ceea ce* este aşadar resimțit ca „neutru“, în acord cu pro-formele *o* şi *a face*. În enunțurile (44) şi (46), prin pierderea lui *ceea*, slăbeşte gradul de acceptabilitate a construcțiilor, determinând o „reinterpretare“ a lui *o*; în (44), pronumele cu sens neutru ar putea fi interpretat ca un clitic de acuzativ, urmă non-vidă a poziției sintactice relativizate – obiect direct – şi ar putea fi motivat de distanța mare dintre secvența dislocată şi categoria relativizată. Am marcat totuşi ca nefiresc enunțul pentru că sesizăm un „dezacord“ între clitic (aici e mai degrabă clitic decât o pro-formă cu sens neutral) şi relativ.

Enunțul (46) poate primi aceeaşi interpretare, însă ceea ce îl face inacceptabil este probabil distanța prea mică a relativei față de „poziția de extracție“. Nu este necesară reluarea prin *o*, pentru că distanța este prea mică şi impresia de „dezacord“ dintre el şi relativul *ce* este mai pregnantă aici decât în (44). Enunțul (45), cu *ceea ce*, rezistă grație lui *ceea*. Vom încerca mai jos să oferim o explicație pentru acest fapt.

- *relative pseudo-scindate cu subiect topicalizat*:

(47) *Iar* ***ceea ce*** [atacurile din 11 septembrie] *au demonstrat a fost că, deşi America este cea mai puternică țară din lume, din punct de vedere economic şi militar, este totuşi vulnerabilă din punct de vedere militar.* (J03, 539)

(48) ***** *Iar* ***ce*** *atacurile din 11 septembrie au demonstrat a fost că…*

(49) *Îi părea rău că nu se întâmplase* ***ceea ce*** [el] *fusese aproape convins că s-a întâmplat?* (B02, 255)

(50) ? *Îi părea rău că nu se întâmplase* ***ce*** [el] *fusese aproape convins că s-a întâmplat?*

(51) *Este* ***ceea ce*** [românii] *cunosc, încă din comunism, sub numele de „pusul unei vorbe bune unde trebuie“.* (J03, 543)

(52) ***** *Este* ***ce*** [românii] *cunosc, încă din comunism, sub numele de „pusul unei vorbe bune unde trebuie“.*

Agramaticalitatea enunțurilor (48) şi (52) are drept cauză topicalizarea subiectului, avansarea lui în poziție preverbală, cu consecința dezorganizării structurii. Construcțiile scindate cu pronume relativ în poziție de obiect prezintă, ca şi interogativele directe parțiale, ordinea obligatorie O-V-S:

(53) *Ce spune Maria* (*despre asta*)*?*

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

(54) * *Ce Maria spune* (*despre asta*)*?*

Enunțul (50) nu este respins ca agramatical (deşi poate fi considerat destul de rău-format), pentru că relativul *ce* nu este obiectul verbului din propoziția relativă, ci este un argument al verbului *s-a întâmplat*. Construcția este amalgamată, astfel *ce* nu se află în grila tematică a nici unui constituent din propoziția relativă.

- *Alte contraste*:

În exemplele de mai jos, textele originale conțin relativul *ceea ce*; verificăm posibilitatea de substituție cu *ce*:

(55) *Arată şi fă emisiuni interesante pentru că noi, ţara, poporul, vrem să vedem (**ceea**) **ce** se întâmplă în realitate!* (C01, 348)

(56) *Trăncăneala spusă sau scrisă de astfel de inşi se numeşte, în România, program de guvernare social-democrat. Dar (**ceea**) **ce** trăiesc, exact în acelaşi timp, cetățenii României, cum s-o fi numind?* (J03, 536)

(57) *(**Ceea**) **ce** trăiesc şi (**ceea**) **ce** scriu se leagă reciproc.* (B01,248, 38)

(58) *Ce faci? o întrebă el încă destul de liniştit, încă nici destul de surprins, nerealizând (**ceea**) **ce** se consuma sub ochii lui.* (B02, 261)

Exemplele de sub (55) – (58) nu prezintă contraste de gramaticalitate, aşadar, din punct de vedere sintactic putem vorbi de variație liberă; opțiunea pentru *ceea* este motivată fie de situația de comunicare, de dorința de emfazare (56), (57), fie de insistența pe o componentă nominală – o lexicalizare a ceea ce în pragmatică se numeşte fond comun de cunoştințe (*mutual knowledge*) – o temă cunoscută de toți participanții la actul de comunicare. Este cazul exemplelor de sub (55) şi (58).

Nilsson 1969, 45, discută contrastul dintre: (a) relative cu *tot ce* şi (b) *tot ceea ce*, bazându-se pe intuițiile unor vorbitori nativi[59]: pentru unul dintre ei, diferența dintre *tot ce există pe lume* şi *tot ceea ce există pe lume* este o diferență stilistică: varianta cu *ceea ce* este mai „grea“ (la fel au răspuns şi majoritatea vorbitorilor pe care i-am chestionat[60]); pentru alt vorbitor consultat de Nilsson, diferența este mai subtilă: constă în „accentul intențional“: formula cu *tot ce* desemnează totalitatea, în vreme ce în *tot ceea ce* accentul cade pe *ceea (ce)*, adică, am adăuga, pe o componentă a universului comun de discurs (*shared knowledge*)[61]. Din perspectivă semantico-sintactică, *tot* este un cuantificator universal a cărui extensie este diferită în cele două secvențe: propoziția relativă în (a), componentul *ceea* în (b).

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Aceste contraste nu pot rămâne fără consecințe la nivelul organizării sintactice a enunțurilor cu *ceea ce* sau, altfel spus, ele sunt probabil efecte ale organizării sintactice aflate într-un proces de modificare.

Am putea corobora aceasta cu observația că din testele de compatibilitate de mai sus reiese faptul că *ceea ce* funcționează în pozițiile lui *ce* numai atunci când *ce* nu are antecedent, pentru că *ceea* saturează acea poziție. Excepția cu *tot* este o falsă excepție. Contextele nu sunt echivalente: în construcția *tot ce faci*, *tot* este pronume, pe când în construcția cu *tot ceea ce*, *tot* este adjectiv, un modificator al lui *ceea*.

În concluzie, posibilitatea substituției lui *ceea ce* cu *ce* ar putea fi un test pentru gradul de sudură din gruparea *ceea ce*, care prezintă o omonimie funcțională. Se pare că morfologic gruparea *ceea ce* a evoluat, aproape s-a contopit[62], însă din punct de vedere sintactic structurile „au rămas în urmă".

Opinia noastră este că există un *ceea ce*$_1$ sudat, cu statut de *relator*, foarte apropiat de complementizatori (prin aceasta înțelegând, cum anticipam mai sus, că unul dintre cele două roluri sintactice ale relativelor – cel de conector sintactic a două secvențe – devine mai pregnant, opacizându-se calitatea lor de anaforice; nu întâmplător aceste pronume şi adverbe relative apar de regulă în propoziții apozitive, unde legătura sintactică este mai laxă, nu presupune guvernare)[63] şi un *ceea ce*$_2$ – *relativizator* – alcătuit din două componente, dintre care unul singur relativ; pentru acesta, rolul de a asigura legarea sintactică a enunțului este secundar, primordială fiind calitatea de anaforic, vehicul pentru informația din grila tematică a guvernorului său. De aici sensibilitatea lui *ceea ce* față de configurația sintactică a enunțului în unele situații şi indiferența în altele – în apozitive. *Ceea ce*$_2$ conține două elemente insuficient sudate.

Desigur că tendința limbii este aceea de a face din *ceea ce* un echivalent al lui *ce*, însă vorbitorii sunt încă sensibili la diferențele dintre cele două relative şi această sensibilitate poate fi un reflex al constrângerilor sintactice care guvernau structura bimembră demonstrativ + relativ[64].

Ne putem întreba dacă aceste constrângeri sintactice impuse de configurația în care apare grupul doar întârzie momentul când cele două relative vor fi în variație liberă sau se pregătesc condițiile pentru specializarea lor în două categorii de elemente de relație la nivelul frazei. Deocamdată, un răspuns tranşant este dificil de formulat.

Am insistat mai mult asupra relatorului (*ceea*) *ce*, pentru că omonimia lui cu relativizatorul *ceea ce*[65] reprezintă un fapt de limbă destul de greu

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

sesizabil şi este necesară o demonstraţie care să sprijine această idee. În cazul celorlalţi conectori cu dublă valoare, studierea corpusului ne poate furniza suficiente dovezi privind diferenţele de rol.

2.2. *Care*

2.2.1. După care / la care / drept (pentru) care

În corpusul cu ***care*** am identificat o serie de construcţii în care relativul (*după care* / *la care* / *drept pentru care*) prezintă caracteristicile amintite mai sus pentru clasa *relatorilor*, la care adăugăm şi:

a) legare sintactică laxă a construcţiei relative de propoziţia matrice; construcţia are caracter parantetic, e izolată prozodic de restul enunţului; mărcile grafice ale pauzei sunt virgula, punctul (rar, absenţa oricărui semn de punctuaţie);
b) conectorul relativ îşi procură referinţa de la o secvenţă de tip propoziţional;
c) conectorul poate fi substituit cu un deictic textual (*după aceasta* / *aceea*);
d) conectorul relativ nu a suferit o conversiune la clasa conjuncţiei, însă se tinde spre o gramaticalizare a formulei de joncţiune, dată fiind stereotipia secvenţei.

În corpusul cu *care*, 93 de construcţii prezintă caracteristicile de mai sus. Unele dintre ele au trăsături comune cu o categorie de relative înregistrate în literatura de specialitate sub numele de *circumstanţiale* (Carabulea, 1959, GA_2, 1966) sau *continuative* (Cornilescu, 1980/1996)[66], fără a se suprapune însă total cu acestea.

Ne ocupăm aici numai de relativele în care conectivul este *relator* şi se găseşte în configuraţii cu un anumit grad de stereotipie.

Avem în vedere construcţii cu relativul *care* precedat de prepoziţiile *după*, *la*, *drept (pentru)*, unde componentul grupului relativ este întotdeauna invariabil, iar prepoziţia nu este impusă de nici un constituent din matrice. Să se compare (59) cu relatorul *care* şi (60) cu relativizatorul *care*:

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

(59) *Şi i-am spus că şi io am stat şi mi-am făcut temele, ştii,* ***la care*** *el a percutat imediat…* (C04, 135, 62)

(60) ***La care***[67] *mi-a ieşit cabinetu-n faţă, la ăla am vrut să intru.* (C04, 136, 31)

Distribuția acestor relative în corpusul nostru, în funcție de categorie este cea din *Tabelul 8*:

Conector	Categorie			
	J	AC[68]	B	C
După care	9	–	71	1
la care	–	–	6	1
drept (pentru) care	2	–	3	–

Tabelul 8 – Distribuția relatorului *care*

Exemplele de mai jos sunt cu relativul *care* precedat de prepoziția *după*, sunt relative libere, care continuă secvența narativă anterioară. Relativul este substituibil printr-un adverb / locuțiune adverbială: *apoi* / *după aceea.*

În ceea ce privește legarea de matrice, au o poziție parantetică, marcată grafic fie prin virgulă (61), fie prin punct (62); mai rar, am întâlnit construcții care nu prezintă nici o marcă grafică a pauzei (63), dar acest fapt poate fi o omisiune a autorului şi nu o situație specială de legare sintactică[69].

(61) *Animalul se scutură, se dezmetici, privi în jur,* ***după care*** *se pierdu grăbit printre mărăcini.* (B02, 54)

(62) *Am urmărit apoi de la distanță expediția, păstrând legătura cu A. B., care ne-a trimis corespondențe săptămânale la „Observatorul cultural" (revista pe care o lansasem între timp, la finele lui februarie 2000).* ***După care*** *am avut plăcerea să particip la programul berlinez care a încheiat – apoteotic, cum altfel?! – întreaga poveste.* (B03, 01)

(63) *Lelu le-a prezentat-o pe Geta* ***după care*** *au mers în casă.* (B10, 291)

Distribuția în corpus a mărcilor este prezentată în *Tabelul 9*:

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

conector	marcă grafică		
	virgulă	punct	Ø
după care	54	17	10
la care	1	6	–
drept (pentru) care	–	5	–

Tabelul 9 – Mărcile grafice ale legăturii relative

Formula *drept (pentru) care* este specifică stilului administrativ, dar am identificat câteva exemple şi în categoriile B (în secvenţe care mimează stilul administrativ) şi J:

(64) *Faţă de această raţiune, acţiunea urmează a se admite de îndată, cu execuţie provizorie, în sensul că reclamantul Iancu poate trece pragul bucătăriei, conform articolului 274 din Codul de procedură civilă. Cu recurs.* ***Drept pentru care****, în cele din urmă, abia am reuşit să-l evacuez cu forţa, fiind un locatar deosebit de certăreţ, cu o purtare destul de regretabilă în imobil ameninţând toată ziua că nu ştim cu cine stăm de vorbă şi vom vedea prea târziu, abia după reuşita experienţei lui.* (B08, 91)

(65) *Fireşte, asta subîntinde subtil şi precis sensul că dl. preşedinte înţelege tot.* ***Drept care****, Occidentul ascultă cuvântul său înţelept.* (J01, 400)

Am afirmat mai sus că relaţia dintre conectorii discutaţi aici şi „sursa“ lor referenţială este o relaţie anaforică de un tip special. Relatorul *care*, spre deosebire de relativizatorul omonim nu are ca sursă referenţială un nominal din matrice (realizat fonetic sau vid), ci se poate spune că „repoziţionează“ o secvenţă sintactică amplă, uneori o întreagă frază, funcţionând ca un pivot structural de relansare a enunţului. Vom reveni, în capitolul următor**,** asupra problemei „lanţului relativ“ din construcţiile cu relator.

Tot aici se poate include *care* din construcţiile anacolutice, menţionate de Vulpe, 1980 şi Merlan, 1998, de ex.: *era miliţie la mijloc,* ***care*** *nu se putea să… să facem scandal* (*apud* Vulpe, 1980, 73). Vulpe încadrează aceste construcţii în categoria falselor subordonate introduse prin *care*, considerând relativul element joncţional coordonator, aşa cum procedează Edelstein, 1971.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

2.2.2. „Clişee sintactice“ cu relativul *care* (exprimarea ipotezei)

Paradigma lui *care* conține și ipostaze în care, fără a putea vorbi (încă) în toate cazurile de actualizarea unei valori de *relator*, relativul apare în construcții cu un anumit grad de previzibilitate, un tip de clișeu sintactic de tipul *în măsura în care*, *în cazul în care*, *în situația în care* etc. Relativul *care* este invariabil, la fel și componentul nominal al grupării. E vorba de sintagme care funcționează deja (sau urmează să funcționeze) ca locuțiuni prepoziționale și care tind să înglobeze relativul într-o secvență cu caracter fix, un „clișeu sintactic“ de legare sintactică interpropozițională (cu șanse de a deveni locuțiune conjuncțională).

În categoria AC și J, am întâlnit numeroase exemple unde *în măsura + în care* are statut cvasi-locuțional[70], exprimând o circumstanță modală cu nuanță ipotetică:

(66) a. *Criticul „cu metodă“ e un hermeneut, însă nu și un deținător al adevărurilor ultime. Interpretarea pe care el o dă operei e adevărată* ***în măsura în care*** *ea e coerentă, pertinentă, convingătoare.* (AC03, 153)

b. * *...Interpretarea pe care el o dă operei e adevărată* ***în măsurile în care*** *ea e coerentă, pertinentă, convingătoare.*

c. * *...Interpretarea pe care el o dă operei e adevărată* ***în acea măsură în care*** *ea e coerentă, pertinentă, convingătoare.*

(67) a. *El poate răspunde acestui deziderat, în primul rând* ***în măsura în care*** *se înscrie în activitățile de formare pe care le penetrează.* (AC04, 135)

b. * *El poate răspunde acestui deziderat, în primul rând* ***în măsurile în care*** *se înscrie în activitățile de formare pe care le penetrează.*

c. * *El poate răspunde acestui deziderat, în primul rând* ***în toată*** / ***acea măsură în care*** *se înscrie în activitățile de formare pe care le penetrează.*

Alte grupări au un sens ipotetic mai pregnant decât construcția de mai sus: *în situația în care*, *în ipoteza în care*, *în cazul în care*, fiind echivalente cu conjuncția *dacă*.

Pentru *în cazul în care*, există o alternativă conjuncțională: locuțiunea *în caz că*. Considerăm că avem aici o dovadă clară că fenomenul de „conjuncționalizare“ se produce. Structura „de tranziție“ coexistă un timp cu

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

locuțiunea conjuncțională, probabil chiar vor rezista în paralel, dacă vorbitorul consideră avantajoasă în anumite situații varianta cu relativ[71].

Am putea stabili o ierarhie privind gradul de „sudură“ din grupări; de la *în măsura în care*, cu cel mai înalt grad de coeziune, la *în ipoteza în care* şi *în cazul în care* – stadiu intermediar (componenta nominală admite şi determinări adjectivale[72]) – până la *în cazul în care*, *în situația în care* – cu cea mai slabă legătură a componentelor, pentru care am identificat în corpus şi variante flexionare ale nominalului:

(68) ***În situația în care**, prin rezultatele obținute, se consideră că au atins nivelul minim de competență cerut şi necesar continuării studiilor – sau dacă ne referim la finalul studiilor – că şi-au format competențele solicitate de activitatea pe care o vor exercita după absolvire.* (AC04, 90)

(69) *Oamenii care nu sunt siguri pe ei vor ocoli privirea interlocutorului **în situații în care** se simt amenințați, dar o vor căuta în situații favorabile; există chiar expresia „a te agăța“ cu privirea.* (AC01,202)

(70) *Acest fapt generează o variație a aprecierilor emise de diferite persoane asupra aceleiaşi performanțe, chiar şi **în situațiile în care** acestea sunt emise pe baza unor criterii precis stabilite.* (AC04, 427)

Să se compare exemplele (68) – (70) în care considerăm că se manifestă tendința de specializare a grupării în mijloc fix de joncțiune interpropozițională (v. sinonimia secvenței cu *dacă*), cu (71 a). În (68) – (70), tendința de pierdere a autonomiei nominalului este favorizată (şi) de poziția sintactică non-argumentală pe care o ocupă în matrice, spre deosebire de (71), unde nominalul *situația* este în poziție argumentală – țintă abstractă a verbului *a ajunge*. Aici, *care* este un relativizator (secvența nu poate fi substituită cu *dacă*):

(71) a. *S-a ajuns **în situația în care** extrem de puțini oameni politici îşi mai pot permite să țină lecții de morală.* (J03, 233)

b. * *S-a ajuns **dacă** extrem de puțini oameni politici îşi mai pot permite să țină lecții de morală.*

Pentru gruparea *în cazul în care* am găsit numeroase exemple în categoria AC şi J:

(72) ***În cazul în care** numărul nuanțelor de care dispunem este insuficient pentru indicarea tuturor etajelor şi subetajelor, acestea se diferențiază prin haşuri colorate.* (AC02, 70,25)

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

(73) *Intervenţia militară din Irak preconizată a avea loc la începutul lui 2003 va repoziţiona Rusia ca furnizor de petrol* ***în cazul în care*** *cele două state vor stabili un regim de administrare a Orientului Mijlociu.* (J02, 96)

Nu am găsit nici un enunţ cu varianta de plural a nominalului, dar considerăm că nu ar fi imposibil de reperat.

Ne putem întreba de ce sunt preferate aceste construcţii stereotipe cu relativ (majoritatea cu sens ipotetic) conjuncţiei *dacă* – un mijloc de subordonare mai economic. Am putea vedea aici o strategie pragmatică prin care vorbitorul câştigă timp pentru a-şi organiza enunţul în continuare, momentul în care se introduce în discurs predicaţia subordonatei este amânat; la aceasta se adaugă avantajul că forma şi implicit funcţia relativului în subordonată sunt „copiate“ de la componenta nominală a grupării în mod aproape automat, după tiparul: *În* [*Nominal*] + *În* [*care*]. Aşadar, vorbitorul face un minim efort de organizare sintactică a relativei, iar interlocutorul, la rândul său este supus unui efort minim de decodare[73], concentrându-şi atenţia pe secvenţa următoare din relativă.

Pronumele relativ este aici mai mult decât un *topic*, vehiculează o informaţie cunoscută, care tocmai a fost adusă în situaţia de discurs, deci este foarte proaspătă în memoria discursivă. Ca anaforic, relativul se găseşte aici într-o situaţie extremă în ceea ce priveşte gradul de accesibilitate[74] – este în vecinătatea absolută a sursei referenţiale, deci e aproape inutil pentru vehicularea informaţiei referenţiale. Rolul său cel mai pregnant este cel de pivot structural pentru restul enunţului, adică ceea ce considerăm noi că sunt relatorii.

2.3. *Unde*

Şi adverbul relativ *unde* funcţionează, în unele situaţii, ca relator. În exemplele de mai jos, *unde* doar leagă sintactic cele două secvenţe – propoziţia matrice şi relativa – fără a îndeplini funcţia sa „canonică“[75] – de circumstanţial de loc în relativă. În (74), este un relansator al enunţului, cu sens neutral, globalizant, similar cu al relatorului *ceea ce*:

(74) *Soarele, ieşit acum peste acoperişul anticariatului de peste drum, îi mângâia plăcut obrazul.* ***De unde*** *i se păru că frigul se mai îmblânzise puţin.* (B02, 474)

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Propoziția relativă continuă secvența narativă din matrice, iar relația sintactică dintre cele două propoziții este de coordonare, nu de subordonare. Aici adverbul relativ nu funcționează ca dublu substitut, ca în (75), nici ca substitut al unui nume, ca în (76):

(75) *Ia aminte deci că lumina şi întunericul erau înăuntru mai înainte de a fi afară, iar când le primeşti, se întorc* ***de unde*** *au plecat.* (B06a, 62)

(76) *Am fost de o parte a zidului* ***de unde*** *nu răsărea nici un fel de speranță.* (B03, 1006, 123)

În (77), (78) şi (79), relația de coordonare pare a fi de tip conclusiv:

(77) *...fiindcă el nu era deloc atât de mult încât să mai poată da şi la alții, dar nici oblomovirea pe patul de lemn nu o mai putea suporta,* ***de unde*** *se născuse un soi de nevroză a nepotrivirii, pe care maică-sa o mirosise, dar credea că el are nevoie de un climat de concurență care să scoată din amorțeală (...)* (B09, 20)

(78) *Privirea constituie un mod „netactil" de a atinge pe cineva,* ***de unde*** *şi expresia „a mângâia cu privirea".* (AC01, 204)

(79) *Influența lui Aristotel e însă covârşitoare,* ***de unde*** *frecventa proclamare a interesului teoreticienilor pentru tragedie, chiar dacă în secolul XVI aceasta nu mai este ilustrată prin opere de valoare.* (AC03, 316)

Tot cu valoare de relator, dar diferită de cea din exemplele de mai sus, *unde* poate fi apozem[76], marcă a apoziției (80). Un argument în favoarea opacizării valorii de relativ(izator) este şi absența predicației. Putem presupune că în cazul (80), *unde* este la limita extremă a „conjunctivizării":

(80) *Evaluarea ritmului de lucru: Rm = t.n. / Tm x 100,* ***unde****: Rm – ritm de lucru (coeficient de viteză), T.n. – timp prevăzut de normativ (timp dezirabil), Tm – timp efectiv utilizat.* (AC04, 199)

2.4. *Cum*

Încadrăm în clasa relatorilor şi adverbul *cum* ocurent în construcții relative *prezentative* (v. *infra*, Cap. 8, § 4.2). Discutăm aici numai calitatea conectorului, care, asemenea lui *unde*, nu funcționează ca substitut al unui adjunct modal, ci are rolul prevalent de a conecta două secvențe sintactice. În toate exemplele de mai jos (81 a) – (83 a), *cum* este aproape echivalent cu conjuncția *că* (81 b) – (83 b):

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

(81) a. *Apoi simți* ***cum*** *îi scade pulsul.* (B02, 432)

b. *Apoi simți* ***că*** *îi scade pulsul.*

(82) a. *Da, da, zic miniştrii PD cu Babiuc în frunte, nu le vine să creadă* ***cum*** *PNȚCD le măreşte marja de manevră.* (B01, 344, 57)

b. *Da, da, zic miniştrii PD cu Babiuc în frunte, nu le vine să creadă* ***că*** *PNȚCD le măreşte marja de manevră.*

(83) a. *Simți astfel* ***cum*** *sunetul trece prin tot corpul.* (B03, 896, 49)

b. *Simți astfel* ***că*** *sunetul trece prin tot corpul.*

Diferența dintre joncțiunea cu conjuncția *că* şi cea cu relatorul *cum* se plasează numai la nivel semantic. Vom reveni asupra acestei chestiuni în paragraful dedicat relativelor *prezentative* (subordonate ale verbelor de percepție).

Considerăm că în exemple de tipul celor de mai sus, *cum* este un echivalent al conjuncției, dar nu e convertit definitiv la această clasă lexico-gramaticală pentru că îşi păstrează calitatea de substitut al unui adjunct modal în subordonată. „Fractura" s-a produs numai în ceea ce priveşte substituția unui adjunct cu aceeaşi valoare din regentă. Relativele de sub (81) – (83) ocupă poziții argumentale din grila tematică a verbelor predicat din regentă – obiect direct, în toate situațiile (fără ca subordonatele să fie interogative indirecte). În consecință, *cum* este relator, adică un relativizator cu valoare slăbită, care tinde să devină conjuncție, dar care este încă supus unor constrângeri sintactice[77] manifeste în interiorul relativei.

2.5. *Când*

În cazul adverbului relativ *când*, am identificat două tipuri de relativă în care considerăm că avem de-a face cu valoarea de relator, însă în grade diferite de „conjuncționalizare". Primul caz e ilustrat de contexte în care *când* introduce o subordonată circumstanțială opozițională. GA_1, 1966, 403, consideră că în acest caz[78] relativul a devenit deja locuțiune conjuncțională, dar credem că în unele contexte încă se conservă relația de coreferențialitate a relativului cu o poziție sintactică din relativă, şi anume aceea de circumstanțial temporal (*t* = „*în acest timp*", „*în acelaşi moment*"):

(84) *Pentru că sănătatea economică a Chinei este din ce în ce mai înfloritoare,* ***pe când***$_i$ *situația economică a Japoniei se deteriorează* t_i.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

(J03, 578)

(85) *Este inadmisibil! Am văzut «Ştirile» de la ora 19.00 şi sunt uimit cum, în statul român, nişte elevi rromi sunt avantajaţi şi admişi în nişte licee foarte bune din Bucureşti, cu nişte medii de 5.00-6.00,* ***pe când***$_{i}$ *românii noştri, cu medii mult mai mari, sunt repartizaţi în grupuri şcolare, şcoli profesionale şi chiar mai rău* t_{i}. (C01, 385)

În alte contexte, legătura cu o poziție sintactică din relativă pare şi mai ştearsă, această ruptură fiind favorizată şi de pauză:

(86) *Stimată doamnă, a fi agramat nu este un pericol pentru genii, eu le înțeleg. #* ***Pe când****, dumneata, ori suferi de intoleranță, care face casă bună cu... dacă aş mai spune ce... superficialitatea, superficialitate care, la rândul ei, face casă bună cu prostia. Ce vă alegeți, un agramat sau un prost?* (C01, 383)

Cea de-a doua ipostază de relator a lui *când* este mai curând un „clişeu sintactic", în sensul în care am considerat şi construcțiile cu *care* (v. *supra*, § 2.2.2). Adverbul nu şi-a pierdut complet valoarea temporală, însă nu mai este un relativizator – dublu substitut – pentru că, de data aceasta lipseşte propoziția regentă. Construcțiile de sub (87) – (91) sunt rudimente ale unor construcții bipropoziționale din care a supraviețuit doar relativa, regenta fiind suspendată. Ea este însă uşor de reconstituit grație stereotipiei acestor formule[79]. Variabilă este doar marca de persoană a morfemului reflexiv – persoana a II-a trimite la un subiect nedeterminat, persoana I la subiectul vorbitor; în plan semantico-sintactic, opoziția corespunde opoziției obiectiv / subiectiv:

(87) ***Când*** *te gândeşti că păcatul lor cel mai mare este că nici nu-şi dau seama cât de păcătoşi şi incurabili sunt.* (J03, 589)

(88) ***Când*** *te gândeşti că mai ales satul trebuia încurajat cât se poate.* (B10, 463)

(89) ***Când*** *mă gândesc că mai vine câte un nepriceput şi zice ce simplu este.* (B10, 525)

(90) *Şi* ***când*** *mă gândesc că la lansarea Evenimentului zilei am aruncat fluturaşi din elicopter până mi s-a făcut rău.* (B01, 173, 27)

(91) *Şi* ***când*** *te gândeşti că Diaconescu a oferit PD-ului un post de vice prim.* (B01, 350, 58)

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

2.6. *Indiferent* + relativ

Adverbul *indiferent* intră în componența unor locuțiuni prepoziționale (*indiferent de*) sau conjuncționale (*indiferent dacă*) cu sens concesiv:

(92) ***Indiferent de*** *locurile prin care ne poartă cartea, peisajul emoțional rămâne acelaşi: un strigăt disperat de protest care prevesteşte nu numai sfârşitul secolului dar şi sfârşitul civilizației.* (B03, 238, 43)

(93) *În jurul gazonului, cu oricine discuți,* ***indiferent dacă*** *este vorba de jucători, tehnicieni sau oameni din conducerea Consiliului de Administrație, toți spun că echipa lor mai păstrează şanse de calificare, că Dinamo poate recupera diferența de două goluri la care a pierdut partida-tur de la Bruges.* („România liberă“, 6.08.2002)

Asociat unui relativ, *indiferent* tinde să „coaguleze“ gruparea respectivă care, pe lângă sensul concesiv adaugă şi valoarea unui cuantificator universal de „liberă alegere“ (*cf. free choice quantifier*). Gruparea formată din *indiferent* şi relativ tinde să-şi modifice statutul, însă considerăm că procesul de transformare în locuțiune conjuncțională nu este încă încheiat. Sinonimia cu compusele nedefinite nu este un argument suficient pentru a le considera locuțiuni, dar poate demonstra tendința de schimbare:

- *Oricare*:

(94) *Observ cu surprindere si indignare că se încearcă implicarea mea într-o afacere,* ***indiferent care*** *ar fi aceea.* (J01, 74)

- *Orice* (pronume):

(95) *Dl consilier Paul Gonțea spunea că,* ***indiferent de ce*** *se votează acolo, în consiliul local, primarul, I.G. în speță, are grijă să câştige imagine.* (C02, 09)

(96) *Lumea îşi va continua existența* ***indiferent de ceea ce*** *se va întâmpla între urmărit şi urmăritor.* (B02, 264)

- *Orice* (adjectiv):

(97) ***Indiferent ce*** *poem citeai, erai filmat pe o bancă, în parcul pustiu, sub salcâm, un fel de imaginar romantic clişeizat ocupa iremediabil mințile realizatorilor.* (B03, 717, 111)

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

◆ *Oricine*:

(98) *Evenimentul de la Moscova arată că,* ***indiferent cine*** *se află acum la conducerea noii Al-Qaeda, acesta a optat pentru un traseu de război presărat cu atentate spectaculoase şi după cum arată specialiştii, prin atac după atac.* (J03, 593)

◆ *Oricât*:

(99) ***Indiferent cât*** *de mare e urbea sau cătunul, insul face trei maratoane pe zi, leagă şapte-opt ceasuri de discursuri şi emite cel puţin o duzină de soluţii pentru elevarea localităţii.* (J01, 783)

◆ *Oricum*:

(100) ***Indiferent cum*** *se va termina însă acest scandal, el ar putea fi începutul atât de necesar al unui proces de asanare a vieţii politice româneşti.* (J01, 807)

Aşa cum se observă din enunţurile de mai sus, formula *indiferent* + relativ are o distribuţie similară cu a compuselor pronominale sau adverbiale, cu observaţia că formula cu relativ pare a tolera atât modul indicativ, cât şi modul condiţional, spre deosebire de compusele cu *ori-*, care preferă condiţionalul:

(101) *Aşezaţi pe mormanul de procente din sondaje, aceştia se şi văd câştigători în toamnă,* ***orice*** *s-ar întâmpla.* (J01, 955)

(102) *Profesorul nu ştia bine decât nemţeşte, iar Tina avea cunoştinţele rudimentare din şcoală şi* ***oricât*** *şi-ar fi ţuguiat buzele tot iu îi ieşea.* (B07, 45)

2.7. *Rezumat*

Delimitările pe care le-am făcut mai sus cu privire la statutul elementelor relative pot fi rezumate astfel:

Considerăm că funcţionează ca *relator* (element relativ cu funcţie relativizatoare slăbită) conectivele:

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

a) *ceea ce* – cu sens neutru, în contexte în care rezumă o secvență anterioară și relansează enunțul printr-o legătură sintactică mai laxă decât cea subordonatoare;

b) *care* – în configurațiile *după care*, *la care*, *drept (pentru) care*;

c) *unde* – în contexte globalizante similare cu cele în care apare *ceea ce*;

d) *cum* – în relative prezentative;

e) *când* – în circumstanțiale opoziționale, în formula *pe când*.

În afară de *ceea ce*, toate celelalte sunt variante contextuale ale relativizatorilor omonimi.

Ceea ce au în comun cele cinci conective este modificarea statutului de relativizator, pierderea legăturii cu unul din cele două extreme ale derivației relative – antecedentul sau termenul de substituit din regentă și categoria relativizată, adică poziția sintactică din care este extras relativul. În toate cele cinci cazuri examinate, s-a slăbit legătura cu artera stângă a derivației, fie prin izolare (parțială), ca în cazul lui *după care*, *la care*, *ceea ce*, *de unde*, dar cu extinderea sursei referențiale la întreaga propoziție regentă, fie prin pierderea legăturii cu sursa referențială din regentă (cazul *pe când*), fie prin dispariția totală a regentei (cazul *când te gândești…*).

Există și situații în care se conservă relația cu regenta, dar se pierde relativa, fie parțial, prin ștergerea predicației, ca în (103) – un exemplu de relativă *partitivă* (v. *infra*, Cap. 9, § 1.1.4.2.), fie total, ca în (104), unde rămâne la suprafață doar conectivul relativ:

(103) *…Cicilia, refuză plata până la câștigarea procesului intentat deși e cert că respectivul nu a primit educația corespunzătoare, aruncând periodic obiecte,* ***printre care*** √ *și alimente.* (B08, 161)

(104) *Aș pleca, dar n-am* ***unde*** √*,* ***când*** √ *și* ***cu cine*** √.

În situații de tipul celor de sub (103), (104) nu considerăm că avem de-a face cu relatori, ci cu relativizatori, pentru că pierderea componentelor din relativă nu este decât un fenomen de suprafață, o elipsă care se produce, în termeni generativi, la nivelul formei fonologice (FF).

În cazul relativelor *partitive*[80] se poate vorbi de o anume stereotipie a formulei de joncțiune, dar aceasta nu reprezintă în sine un argument pentru a decide că avem de-a face cu un relator. Lanțul anaforic care leagă antecedentul, relativul și categoria relativizată este intact. În același fel

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

(adică relativizatori), tratăm „clişeele“ *în măsura în care*, *în cazul în care*, *în ipoteza în care*. În privința grupărilor *indiferent* + relativ, le considerăm deocamdată[81] grupuri prepoziționale având drept centru un rudiment al locuțiunii prepoziționale *indiferent (de)*: *indiferent de* cine / ce / care > *indiferent* cine / ce / care.

Am considerat necesar să discutăm în detaliu distincția relator / relativizator, pentru că intenționăm să demonstrăm că ea are relevanță în descrierea sintactică a propozițiilor relative. Vom arăta că există o corespondență între această distincție şi mecanismele sintactice de formare a relativei. În plus, fenomenul ține de dinamica limbii, reprezintă o fază de tranziție în tendința de schimbare a statutului unor elemente de joncțiune (deja încheiată în unele cazuri, a se vedea valorile clar conjuncționale ale lui *când* şi *unde*) şi se impune înregistrat în descrierea configurației sintactice în care apar. Transformarea este frânată deocamdată fie de sensibilitatea vorbitorilor la calitatea de anaforice a cuvintelor relative, fie de constrângerile sintactice ale unui mecanism sintactic puternic cum este mecanismul relativ.

3. *Concluzii*

Am acordat aici un spațiu mai amplu elementului relativ – „marca formală“ de suprafață a acestui tip de construcție – pentru că nu vom relua inventarul lor în descrierea construcțiilor relative.

Propunerea pe care o facem privind distincția relativizator / relator este în relație cu problema dinamicii construcțiilor relative. Mai exact, preluând o sintagmă coseriană, distincția reflectă *tendința de alterare a unui model tradițional*[82]. Pentru că am rezervat acest capitol unor discuții despre trăsăturile de ansamblu ale relativelor, vom face o scurtă digresiune privind dinamica lor.

Considerăm că în sistemul relativelor româneşti se manifestă două din tipurile de inovații identificate de Coseriu, 1997. În afara tendinței de „conjuncționalizare“ manifestate de unele elemente relative, tot ca exemplu de alterare a unui model tradițional poate fi amintită şi tendința, aproape generalizată în româna vorbită actuală, de omitere a prepoziției *pe* în atributivele cu *care*[83], cu sau fără utilizarea altor mijloace de recuperare a poziției sintactice opacizate; nu încadrăm această „inovație“ exclusiv în categoria *economie sintactică*[84], pentru că ni se pare mai im-

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

portant faptul că prin suprimarea prepoziției se produce o perturbare a sintaxei construcției în raport cu tiparul românesc (v. principiul *Pied Piping*, Ross, 1967/1986), chiar dacă, ulterior, în relativă, aceasta se reglează uneori. În aceeaşi categorie ar putea fi încadrate situațiile (foarte rare) în care relativul e omis[85]. Al doilea tip de inovație identificabil şi în construcțiile relative este *selecția între unități sinonime* (concurența dintre formele pronominale relative: *ceea ce* şi *ce*; *cel ce* şi *cine*; *care* şi *ce*[86] etc., precum şi concurența dintre structurile relative şi alte grupuri sintagmatice cu rol de modificator al numelui – gerunzii, participii, grupuri prepoziționale).

Formulăm ipoteza că aceste tendințe de inovare în sistemul relativ românesc sunt supuse unor constrângeri de natură sintactică. Credem că am demonstrat existența acestor presiuni în cazul relatorului *ceea ce*, rămâne să extindem demonstrația şi la celelalte situații pe care le-am considerat exemple de inovație.

NOTE:

1 Care se suprapune parțial sistemului de pronume / adjective / adverbe interogative.

2 Considerat cuvânt „în curs de contopire“ (GA_1, 1966, 161), în aceeaşi paradigmă cu *ceea ce*, *cei ce* (GA_1, 1966, 167).

3 A cărui utilizare este restrânsă la „unele graiuri regionale“ (GA_1, 1966, 161).

4 Înregistrăm aici doar formele din limba actuală, fără a ne referi la formele arhaice – *cari*, *carele*, *cf.* Rosetti, 1986, 501.

5 De exemplu: *de-* 1 ocurență, compuse cu *ori-* 25 de ocurențe în toate categoriile; procentul corespunzător va fi subunitar, deci nesemnificativ.

6 *Cf.* McEnery & Wilson, 2001, 82-83.

7 *Cf.* Rosetti, 1986; Ciorănescu, 2002, 152.

8 În secolul al XVI-lea, care avea o flexiune mai complexă decât cea de astăzi, paradigma lui fiind următoarea: masc. sg. *care* şi *carele*, masc. pl. *care* şi *cari*, *carei*, *carii*; fem. sg. *care* şi *carea*, fem. pl. *care*, *carele*, *carile*, *cari*; neutru sg., *care*, *carele*, neutru pl. *care*, *carii*, *carele*, *carile*; *cf.* Densusianu, 1961, 121; Rosetti, 1986, menționează că forma *cari* se întrebuința cu sensul de *cei ce.*

9 V. Bidu, 1966, 68, care conchide că „din punctul de vedere al relației de substituție stabilită cu un nume, atât în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, cât şi în româna

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

contemporană, pronumele relative se constituie într-o opoziţie privativă, în care termenii nemarcaţi sunt *care* şi *ce*, care substituie atît nume de fiinţă, cât şi de lucruri, iar *cine* e termenul marcat (substituind numai relaţii cu nume de fiinţă)."

[10] Statistica noastră confirmă concluziile formulate de Iliescu, 1956, 31: „pronumele *care* l-a înlocuit pe *ce* în limba vorbită şi populară, lăsând celui din urmă domeniul poeziei şi cel al stilului mai căutat sau arhaizant", cu atât mai mult cu cât în corpusul nostru nu am avut în vedere eşantioane de limbaj artistic, poetic.

[11] Cazurile G-D prepoziţionale le-am înregistrat tot ca ocurenţe ale cazurilor oblice, pentru că din perspectivă pragmatică, deşi forma relativului este „declanşată" de prepoziţie, efortul locutorului este acelaşi ca în situaţiile în care relativul e marcat în G-D neprepoziţional.

[12] * *Quene* (*quem*), *cf*. Rosetti, 1986; Ciorănescu, 2002, 189.

[13] Adică dintre „toate persoanele care, într-o situaţie dată, se comportă la fel", Teodorescu, 1972, 66.

[14] V. construcţii de tipul: *Cine te iubeşte te înţelege*.

[15] *Cf*. Florea, 1986, 190.

[16] Probabil în enunţurile semnalate de Nilsson, funcţiona încă sinonimia lui *cine* cu *care*, semnalată de Densusianu, 1961, 122.

[17] V. Ghergariu, 1963, care afirmă că se pot identifica atributive introduse prin *cine* şi în limba contemporană.

[18] Alături de exemplele cu corelativ, autorul citat include în categoria relativelor cu antecedent reluat prin *cine* şi situaţii de amalgamare sintactică de tipul: *Să te usuci de dorul cui ştiu eu* (Ghergariu, 1963, 129), în care, evident, sursa referenţială a lui *cine* nu este nominalul *dorul*.

[19] V., de ex., studiul lui Rizescu, 1962, asupra sistemului de relative şi corelative în limba veche, unde se fac şi unele consideraţii asupra utilizării corelativelor în limba modernă.

[20] Demonstrativul are valoare neutră: *cine a zvârli*, *a * acelora* / * *a aceleia să fie*…

[21] V. Bidu, 1966, 66.

[22] Statistica din Bidu, 1966 are în vedere trei eşantioane din Mihail Sadoveanu, Marin Preda şi Tudor Arghezi.

[23] Gruparea *indiferent* + relativ (ce, cine, cât, care) tinde să formeze o grupare cu statut locuţional, sinonimă cu relativele compuse cu *ori-*; v. discuţia, *infra*, § 2.6.

[24] V. Vişan, 2002, 416 pentru distincţia exclamaţii / exclamative.

[25] Exemplele din Neamţu, 1985, 112.

[26] Înregistrăm această formă doar în calitate de cuvânt-titlu, pentru că în microsistemul pronumelor relative româneşti, această formă nu există; ca relativ, *cât* funcţionează doar adjectival şi adverbial; v. Guţu-Romalo, 1985, 232, unde *cât* este considerat interogativ, aşa cum îl vom trata şi noi în relativele interogative indirecte.

[27] Ciorănescu, 2002, 204.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

[28] V. Şerbănescu, 2002, o listă amplă de prepoziţii cu care se poate combina *cât* în interogative.

[29] Ciorănescu, 2002, 281.

[30] În cazul lui *ceea ce*, GA_1, 1966, 160 precizează că sudura componentelor este încheiată: „putem vorbi de un pronume relativ compus"; „…aşa este, de exemplu, «ceea ce» cu sens neutru, care se comportă ca o unitate indivizibilă".

[31] Pledează pentru unitatea grupului autorii primei ediţii a GA, 1954, 208; Iordan, 1956, 393-394; Avram, 1962, 144-146; Irimia, 1997; Dimitriu, 2002; Iliescu, 1956, 31-32, consideră că există şi contexte în care *cel ce* nu e compus, anume când *cel* e separat prin pauză şi accentuat.

[32] V. în ultimul loc, Dindelegan, 1992, unde se demonstrează autonomia componentelor grupării.

[33] Nu am acordat o atenţie specială indefinitelor compuse cu relativ, pentru că sub aspectul care ne interesează aici, nu prezintă trăsături diferite de ale matricei de la care s-au format; formele cu *ori-* sunt interesante sub aspectul semantico-sintactic, prin tipul de cuantificare pe care îl asociază relativei; în analiza cantitativă pe corpus, relativele cu forme compuse *ori-* sunt menţionate nediferenţiat.

[34] „Adverbe provenite din rădăcini pronominale", „ţin locul cuvintelor care exprimă, în mod hotărât sau nehotărât, circumstanţe", GA_1, 1966, 303.

[35] Ciorănescu, 2002, 818.

[36] *Idem*, *ibidem*, 189.

[37] *Idem*, *ibidem*, 264.

[38] V. Pană, 1966, 327 ş.u. pentru determinarea claselor de substantive admise ca antecedent al relativelor restrictive cu adverb şi pentru comportamentul prepoziţiilor care însoţesc nominalul relativizat.

[39] Adverbe substitute de propoziţii / fraze.

[40] Folosim termenul într-o accepţie diferită de cea din Moeschler & Reboul, 1999, 355; traducătorii lucrării optează pentru termenul *relativizator* ca echivalent al engl. *hedges* / fr. *enclosures*, sinonim cu „atenuator". Pentru noi, *relativizator* este un operator al formării relativei.

[41] Termenul pe care îl propunem aici pentru a desemna un anumit tip de jonctiv are o accepţie mai restrânsă decât la Diaconescu, 1989, 1992, *passim* – considerăm relatorii conectivi de origine relativă care tind să devină conjuncţii / locuţiuni conjuncţionale.

[42] Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, 1924/1965, New York: Norton & Company, 113 (*apud* Lambrecht, 2000, 52) introduce termenul de *continuativă* pentru a desemna acest tip de construcţie frecvent în proza latină.

[43] Secvenţa subliniată este, după Edelstein, 1971, 339, o „nominalizare şi o reluare a propoziţiei precedente".

[44] Aici, *care* este, după Edelstein, 1971, 340, „echivalent al unei conjuncţii coordonatoare urmate de un pronume demonstrativ"; aceeaşi distribuţie o au adverbul

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

unde (în secvenţa *de unde rezultă că…*) şi pronumele *ceea ce* care „se comportă ca o singură unitate“ (*id*., 340).

45 În sensul că fenomenul nu a încetat să se manifeste o dată cu conversiunea contextuală a adverbelor relative *unde*, *când*, *cum*, la clasa conjuncţiilor.

46 V. *infra*, Cap. 5-6, descrierea sintactică pe care o adoptăm pentru relativele româneşti.

47 V. *infra*, § 3, discuţia despre implicarea relativelor româneşti în fenomenul de anaforă.

48 Pentru noţiunea de *lanţ relativ*, *cf*. Godard, 1988, *passim.*

49 Considerăm cazuri de omonimie situaţiile în care unele pronume / adverbe relative (precedate sau nu de anumite prepoziţii) manifestă (în diferite grade) o tendinţă de „conjuncţionalizare“, în opoziţie cu comportamentul „canonic“ de *relativizator.*

50 Preluăm termenii *interpretare sintetică* vs. *analitică* a lui *ceea ce* de la Neamţu, 1999.

51 Relativul *ceea ce* este considerat relativ compus pentru că are valoare neutrală, însă în privinţa interpretării lui *cel ce,* autorii admit că „ne aflăm în faţa unor fapte de limbă insuficient stabilizate“ (p. 425).

52 Lingvistul ieşean încadrează pronumele *ceea ce*, alături de gruparea *cel ce*, în categoria pronumelor *relative absolute*, o subclasă cu particularităţi semantice şi sintactice deosebite de ale celorlalte subclase de relative; semantic, acestea se plasează între particular şi general, autorul dând seamă astfel de fenomenul dublei substituţii din relativele libere: „sensul general al pronumelui se dezvoltă într-un raport de substituţie cu întreaga propoziţie pe care o marchează; sensul general al pronumelui relativ este sensul întregii propoziţii. Sensul particular, limitat, al pronumelui rezultă din înscrierea lui într-un raport de substituţie cu un substantiv: «A primit *ceea ce* şi-a dorit de mult.» [*ceea ce = un trandafir mov*, de exemplu]. Sintagma *un trandafir mov* este conţinutul semantic realizat într-un enunţ dat pentru pronumele relativ *ceea ce* (sens particular), dar, prin intermediul lui, şi sensul întregii propoziţii: *ceea ce şi-a dorit de mult* (sensul general). Propoziţia adaugă, prin verb şi prin ceilalţi constituenţi, diferite sensuri substantivului care intră direct în raport de substituţie cu pronumele: «*trandafirul* dorit»“ (Irimia, 1997, 143); argumentul morfologic în favoarea tratării drept compuse a celor două grupări este absenţa opoziţiei de gen (la *cel ce*) şi sensul neutral în cazul lui *ceea ce*. De asemenea, *ceea ce* din propoziţiile apozitive şi din relativele scindate („enunţuri sintactice cu caracter emfatic, purtând amprenta influenţei sintaxei limbii franceze sau italiene“) este considerat compus, pe baza aceluiaşi argument semantic: „conţine în el însuşi planul semantic global al unei (unor) propoziţii pe care o (le) reia“ (*idem*, 143).

53 Şi aici, argumentul hotărâtor pentru statutul de compus al lui *ceea ce* este sensul neutru: „*ceea ce* este un corespondent al formelor pronominale neutre – aceasta / asta / una / alta / o (neutru)“ (Avram, 1987, 119).

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

[54] Autoarea nu abordează în mod explicit problema încadrării lui *ceea ce* în categoria compuselor sau a grupărilor libere, dar optează implicit pentru cea din urmă prin faptul că ilustrează ocurenţa lui *ce* în diferite poziţii sintactice şí cu exemple în care „antecedent“ este *ceea* (p. 24), iar în capitolul al II-lea al lucrării înregistrează forma *ceea* printre antecedenţii relativelor (p. 44).

[55] Pentru lingvistul clujean, *ceea ce* este indivizibil semantic, dar divizibil sintactic.

[56] „*Ceea ce*, ca presupus relativ compus, nu cunoaşte ipostaza de interogativ, după cum n-o cunosc nici grupările *cel ce* şi *cel care*. Or, se ştie, relativele provin din interogative.“ (Neamţu, 1999, 190).

[57] *Cf.* Draşoveanu, 1997, *passim.*

[58] *Cf.* Şerbănescu, 2002, 218-220.

[59] „La construction qu'on rencontre le plus souvent pour «tout ce qui (que)» est pourtant *tot ce* (sans *ceea*), comme par ex. *eu vedeam tot ce spunea glasul lui* (Sadoveanu); *sub pedeapsa de-a perde în caz contrar tot ce li-e mai drag pe lume* (Dragomir). Quelle est donc la différence entre *tot ce* et *tot ceea ce*? M.E. nous a répondu, un peu subtilement, en ces termes: «J'emploie les deux formes. Je sens la distinction suivante: lorsque j'utilise *tot ce* (ex. *tot ce există pe lume*), je désigne la totalité; lorsque, au contraire, j'emploie *tot ceea ce*, l'accent intentionnel tombe sur *ceea ce*, *i.e.* sur quelque chose que je désire mettre en relief: ex. *tot ceea ce-mi spui e adevărat*; dans cet exemple ce n'est pas seulement la 'totalité' qui m'intéresse, mais la realité immédiate de ce que vous venez de me dire (*ceea ce*). *Tot ce-mi spui e adevărat* = '*tout* ce que vous me dites'. *Tot ceea ce-mi spui* = 'tout *ce* que vous me dites'» – P.L. déclare qu'il emploie le plus souvent *tot ce*, plus fréquent que *tot ceea ce*, et qu'il considère cette dernière construction comme plus accentuée et plus lourde“ (Nilsson, 1969, 45).

[60] Studenţi în anul al III-lea la Facultatea de Litere din Braşov.

[61] V. o interpretare similară, în termeni de topic şi comentariu la Touratier, 1980, 53 ş.u.

[62] V. ezitările în ortografie semnalate de Graur, 1988, 75.

[63] V. şi tendinţa de a folosi forma *ceea ce* în construcţii anacolutice de tipul celor discutate de Avram 1987, 123: „*Cristian este deja cu un picior în groapă (...). Ceea ce mă abţin de la a-mi spune părerea*“ (Augustin Buzura).

[64] „Gândirea noastră se mişcă foarte liber, mai liber decât limba, care rămâne adesea în urmă şi, până să ajungă din pas gândirea, prin crearea mijloacelor de exprimare corespunzătoare, se foloseşte de cele deja existente, dându-le funcţiuni noi“ (Iordan, 1956, 708).

[65] De fapt, în analiza noastră numai *ce* este relativizator.

[66] Cornilescu tratează acest tip de relativă ca o subcategorie a relativelor non-restrictive, alături de apozitive şi adverbiale; diferenţele dintre cele trei tipuri sunt explicate exclusiv pe baze semantico-pragmatice (Cornilescu, 1980/1996, 191).

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

[67] Construcţia are câteva trăsături sintactice interesante asupra cărora vom reveni în capitolul dedicat sintaxei propoziţiilor relative; aici ne interesează doar statutul de relativizator al lui *care* precedat de *la.*

[68] În categoria AC nu am întâlnit nici un exemplu cu relatorul *care*, construcţiile fiind specifice stilului oral narativ. Numărul redus de relative de acest tip în seria C se explică prin faptul că, în corpusul nostru, categoria *colocvial* nu conţine naraţiuni orale, ci aproape exclusiv conversaţii sau intervenţii scurte ale unor vorbitori, aşadar nu este deloc surprinzătoare această distribuţie. Numărul mare de construcţii de acest tip în categoria B se datorează faptului că trei dintre eşantioanele de text care compun corpusul sunt jurnale.

[69] Vom vedea că în construcţiile relative româneşti regulile de punctuaţie nu sunt respectate cu consecvenţă, numeroşi autori omiţând frecvent virgula înaintea unor propoziţii subordonate aflate în poziţie parantetică.

[70] V. Dindelegan 1992, 78-84, pentru numeroase teste prin care se poate proba statutul de locuţiune al unei grupări – autonomia limitată a unui component, posibilitatea de a primi liber determinanţi, „claritatea" organizării sintactice a grupării etc.; v., de asemenea, Neamţu, 1999, 205-206, pentru discuţia privind „reale" şi „false" locuţiuni conjuncţionale.

[71] Am identificat în corpus construcţii similare, unde *care* e înlocuit de *când*: „*În cazul* ***când*** *nu vor avea succes şi dacă măsurile de interdicţie vor fi aplicate riguros, inclusiv în privinţa comerţului de contrabandă, mafiile caviarului vor primi o grea lovitură*" (J01, 681).

[72] De ex.: *În cazul extrem / acesta în care…* sau *în ipoteza cea mai sumbră în care…* vs. ** în măsura extremă în care…*

[73] V. *supra*, Cap. 3, § 4, pentru o discuţie asupra interpretării anaforei din perspectiva relevanţei.

[74] V., pentru *teoria gradelor de accesibilitate*, Ariel, 1988.

[75] Atât în relativele „cu antecedent", cât şi în cele „libere", *unde* este întotdeauna circumstanţial de loc; când are alte valori, este conjuncţie, ex.: *Unde n-a avut timp, de aceea n-a venit.*

[76] V. Diaconescu, 1992.

[77] Asupra acestei idei vom reveni în capitolul dedicat sintaxei relativelor.

[78] Alături de *pe când*, sunt considerate locuţiuni conjuncţionale şi *atunci când*, *chiar şi când*, *de când*, *până când*, *pentru când*, pe care le vom trata ca relativizatori, de altfel în acord cu marea majoritate a lucrărilor de specialitate.

[79] Am înregistrat în corpus şi o structură în care este prezentă regenta*:* ***Când*** *mă gândesc că suntem într-o zonă militarizată, nu-mi mai vine să fac glume*. (B03, 781, 67). Credem că în construcţiile suspendate *când* capătă şi o valoare exclamativă pe care construcţia completă nu o are.

[80] Ex.: *Au primit 50 de milioane,* ***dintre care*** *30 le-au cheltuit pe maşini…*

[81] V. *infra*, Cap. 9, analiza relativelor cu *ori-*.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

[82] V. tipologia inovaţiilor propusă de Coseriu, 1997, 70: (a) alterări ale unui model tradiţional, (b) selecţii între variante şi moduri isofuncţionale, (c) creaţii sistematice, invenţii de forme în funcţie de posibilităţile sistemului, (d) împrumuturi din alte limbi, care pot implica şi alterări faţă de model, (e) fapte de economie funcţională manifestate prin neglijarea distincţiilor superflue în discurs".

[83] Ex.: *rochia aia care ai fost cu ea* (text oral).

[84] Deşi este, fără îndoială, o simplificare a flexiunii relativului, iar relativul *care* a suferit astfel de simplificări în istoria limbii române.

[85] V., de exemplu: *Voi fi prima să-l felicit.* (C03).

[86] Pentru că în capitolul dedicat descrierii sintactice a relativelor româneşti nu vom reveni asupra inventarului conectivelor, am prezentat aici rezultatele analizei cantitative efectuate pe corpusul nostru, arătând care este distribuţia fiecărui element relativ în funcţie de tipul sintactic clasic – RR, RAp, RL – şi am făcut câteva observaţii privind concurenţa dintre forme.

BDD-B455-06 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)